

Biskup Mahnić kao zaštitnik i promicatelj staroslavenskoga bogoslužja i hrvatskoga jezika na otoku Krku

Gomboš, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:418516>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Tea Gomboš

Biskup Mahnić kao zaštitnik i promicatelj staroslavenskoga
bogoslужja i hrvatskoga jezika na otoku Krku

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Tea Gomboš

Biskup Mahnić kao zaštitnik i promicatelj staroslavenskoga
bogoslужja i hrvatskoga jezika na otoku Krku

(DIPLOMSKI RAD)

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/Povijest

Mentor: dr. sc. Sanja Zubčić

Rijeka, rujan 2015.

Sadržaj

- I. Uvod
- II. Metodologija istraživanja
- III. Povijesni kontekst
 - 1. Širi europski kontekst
 - 2. Povijesna zbivanja na otoku i u susjednim krajevima
- IV. Mahnićev život do dolaska na Krk
 - 1. Rani dani i obrazovanje
 - 2. Razlozi poslanja na Krk
- V. Odnos prema staroslavenskom bogoslužju
 - 1. Prethodni biskupi i staroslavensko bogoslužje
 - 2. Pitanje šćaveta
 - 3. Mahnićev doprinos očuvanju staroslavenskoga bogoslužja
 - 4. Sinoda u Krku 1901. godine
 - 5. Staroslavenska akademija
 - 6. Tiskara Kurykta
- VI. Odnos s otočanima – djelovanje kroz tisak
 - 1. *Pučki prijatelj* i utjecaj na gospodarske promjene
 - 2. *Hrvatska straža* i *Luč* te stvaranje Hrvatskog katoličkog pokreta
- VII. Posljednje godine na Krku – obrana narodnih prava
- VIII. Reakcije na Mahnićevo djelovanje nekad i sad
- IX. Zaključak
- X. Literatura

I. Uvod

Krčki biskup Anton Mahnić i njegova važnost za Krčku biskupiju nadaleko su poznati. O njemu se najčešće piše u superlativima, apologetskim tonom govori se o njegovu doprinosu i zalaganju za „narodnu stvar“, katoličke vrijednosti i očuvanje glagoljanja. Međutim rijetko se u literaturi susreće interdisciplinarni pristup ovom biskupu, pristup koji bi uključio i historiografsko vrednovanje njegova djelovanja, posebice s osvrtom na zaštitu staroslavenskoga bogoslužja. Djela koja se bave A. Mahnićem često su teološke prirode, promatraju ga kroz njegov superioran sustav vrijednosti. Čak se i povijesnojezična i historiografska djela često grade na takvim temeljima.

S Mahnićevim sam se likom prvi puta ozbiljnije susrela na preddiplomskom studiju, u sklopu seminarske nastave kolegija Nacionalizmi na istočnoj obali Jadrana u XIX. i XX. stoljeću. Kad god su bile ponuđene, teme iz povijesti svoga zavičaja rado sam birala pa sam tako s dragom kolegicom Kučić istraživala o elementima nacionalizma u Mahnićevu djelovanju. Tada sam se detaljnije upoznala s njegovim životom te djelovanjem na vrlo različitim područjima: u Sloveniji i u Hrvatskoj, unutar Crkve i Krčke biskupije, na nacionalnom i političkom planu, u znanosti. Ipak, elementa nacionalizma u njegovim postupcima nismo pronašle, posebice ne u smislu nacionalnog šovinizma. Uspjele smo zaključiti kako je u svom djelovanju uvijek pozivao na toleranciju te nije bio protivnik multinacionalnih država, već samo nepravde i nejednakosti koje se u njima učestalo javljaju.

Ovaj će se rad vratiti A. Mahniću, ali kut gledanja na njega bit će unekoliko promijenjen. Naime, ovaj se rad bavi biskupom A. Mahnićem ne samo iz historiografske perspektive, ne bazira se isključivo na nacionalizmu, već primarno uključuje povijesnojezični značaj njegova djelovanja, te se naglasak stavlja na ulogu ovoga biskupa na tijek razvoja i očuvanja glagoljanja u krčkim župama.

Nakon kratkog izlaganja metodoloških postavki rada, ukratko će biti izložen povijesni kontekst. Kretanjem od europskog povijesnog konteksta, baziranog na XIX. i ranom XX. stoljeću, a potom i njegovim sužavanjem do lokalne krčke povijesti otkrit će se povijesna kulisa Mahnićeva djelovanja, što omogućuje povezivanje i međudjelovanje povijesnih zbivanja te lakše sagledavanje i vrednovanje. Uslijedit će kratak prikaz Mahnićeva života do dolaska na Krk i okolnosti njegova postanka biskupom. Ovaj će dio pripomoći stvaranju cjelokupne slike njegova rada na Krku zbog kontrasta s postavljenim mu zadacima i očekivanjima. Glavni dio rada bit će, kako je već rečeno, posvećen njegovu odnosu prema

staroslavenskom bogoslužju, uočljivom u nekoliko biskupskih poteza, poput Sinode u Krku, osnivanja Staroslavenske akademije i tiskare Kurykta. Rad će se dotaći i ostalih važnih elemenata Mahnićeva djelovanja – zalaganja za prosvjećivanje stanovništva, ne samo na duhovnom planu, već i na planu svakodnevnog života. Svi će ovi potezi koristiti u stvaranju slike o njegovoj uključenosti u život lokalne zajednice koju je prigrlio i koja je napokon prigrlila njega. A. Mahnić je, poprilično revolucionarno za svoje vrijeme, prosvjećivanje stanovnika vidio kroz tisak, stoga će i o krčkim tiskovinama čiji je začetnik bio biti riječi. To su, između ostalih, *Luč*, *Hrvatska straža* i najpoznatiji *Pučki prijatelj*. U radu će se tematizirati i reakcije na Mahnićevo djelovanje – iznimno pozitivne reakcije hrvatskoga stanovništva na otoku, ali i negativne reakcije lokalnih Talijana i talijanaša. Važno je dotaći se i apologetskih tekstova koji o njemu nastaju danas. Nakon aktualizacije slijedit će i zaključak. Njime će se, korelacijom s ulogom glagoljanja na Krku danas, pokušati ponuditi vrednovanje Mahnićeva djelovanja u zaštiti i očuvanju staroslavenskoga bogoslužja u usporedbi s općom slikom njegova lika i djela koji su dio javnoga mnijenja na otoku danas.

II. Metodologija istraživanja

Mahnićev lik i djelo proučavan je iz različitih perspektiva. Mnogo se radova njime bavi iz teološke perspektive, baveći se njegovom pozicijom u kontekstu događaja unutar Crkve, njegovim filozofskim stajalištima, vrijednostima koje je promovirao. I povjesničari se bave Mahnićevim djelovanjem, pa govore o njegovu suodnosu s političkim i društvenim promjenama, fiksiraju se na njegov sukob s talijanskim okupacijskim vojnim vlastima, na njegov politički i društveni angažman u Sloveniji i Hrvatskoj. A. Mahnić je dobra tema za kroatiste i slaviste. Njegov angažman oko zaštite i afirmacije staroslavenskoga jezika u liturgiji i znanosti važan je za ovaj povijesnojezični fenomen. Sve te perspektive zajedno mogu nam dati cjelovitu sliku njegova djelovanja, ali i njegova doprinosa u svakome od spomenutih polja.

Ovaj će se rad, što ne čudi zbog Mahnićeve popularnosti, bazirati na mnoštvu literature svih navedenih perspektiva. Više se glasovitih autora, poznatih kako na otoku tako i na prostoru cijele Hrvatske, bavilo Mahnićem pa treba istaknuti najvažnije. Zacijelo je prvi na tom popisu Anton Bozanić, autor nekoliko knjiga i članaka o A. Mahniću (Bozanić, 1991, 2002, 2004, 2006, 2011, 2013), u kojima mu pristupa i iz teološke i iz povijesne perspektive. A. Mahnićem su se bavili i brojni autori tekstova o povijesti otoka Krka i Krčke biskupije Mihovil Bolonić (Bolonić, 1973, 1977, 1980, 1980), Ivan Žic – Rokov (Bolonić, Žic, 1977) Ivan Milovčić (Milovčić, 2006) i Nikola Žic (Žic, 1913). Stoga je Mahnić jedna od nezaobilaznih slika na krčkoj povijesnoj lenti. Ova će djela pomoći uklapanju A. Mahnića i njegova djelovanja u otočna zbivanja. Uz dosad navedena, nezaobilazna su djela akademika Petra Strčića (Strčić, 1970, 1995, 2002), čiji je doprinos pisanju povijesti otoka Krka od pretpovijesnih naselja do XX. stoljeća zbilja impresivan. Njegova će djela također poslužiti u ocrtavanju povijesnog konteksta u kojem djeluje biskup A. Mahnić.

Širi povijesni kontekst pokušat će dati sliku zbivanja na planu misli i ideja te planu tehnoloških inovacija. Stoga će pregledna djela povijesti XIX. i XX. stoljeća Erica Hobsbawma (Hobsbawm, 1989, 2002) biti dobar temelj za ocrtavanje društvenih, kulturoloških i političkih strujanja Mahnićeova vremena. Kako bi se što bolje ukazalo na kontrast Mahnićeova vremena s njegovim težnjama bit će riječi o mnogim tehnološkim inovacijama koje je XIX. stoljeće plasiralo. Izvor tome dijelu bit će zanimljiv i vrlo iscrpan

popis izuma i izumitelja, autorice Mary Bellis (Bellis, *19th Century Timeline*¹). Kontrast tehnoloških 'novotarija' i novih ideja koje je ono plasiralo to vrijeme dodatno će naglasiti povezanost Krka i njegovih stanovnika s davnim tradicijama i običajima, među kojima je upravo povijesnojezični i kulturološki fenomen glagoljice i staroslavenskoga bogoslužja. Na temelju svih tih vrijednih naslova, uz pomoć nekoliko današnjih osvrtâ na lik biskupa A. Mahnića, ovaj će rad ponuditi cjelokupnu sliku njegova djelovanja na otoku Krku.

Opći je stoga cilj ovoga rada prikazati otočnu sredinu u kontrastu s globalnim tekovinama vremena kasnog XIX. i ranog XX. stoljeća, a u njoj djelovanje vrlo ambicioznog čovjeka koji je zanemarujući posredovane mu predrasude, u vrlo skromnim okolnostima uložio velik trud te je, za razliku od mnogih prethodnika, u svojoj novoj sredini bio prihvaćen i poštovan.

¹ Mary Bellis, *19th Century Timeline* na About.com: <http://inventors.about.com/od/timelines/a/Nineteenth.htm>, preuzeto 13. srpnja 2015

III. Povijesni kontekst

Kontekst uvelike utječe na djelovanje ljudi, na neki način determinira svakoga od nas i postavlja nam svojevrzne zahtjeve. Stoga je povijesni kontekst uvijek važan za razumijevanje događaja, povijesnih osoba i njihovih postupaka. Kako bismo približili Mahnićevu vrijeme današnjem, moramo se prisjetiti nekih važnih događaja koji su izravno ili posredno utjecali na njegovu neposrednu okolinu. U ovome slučaju povijesni nam kontekst pruža vrlo kontrastnu sliku – tehnološki i idejni napredak, na širem planu, ali i tendenciju konzerviranja starih tradicija na užem. Moramo se stoga pozabaviti kasnim XIX. te ranim XX. stoljećem.

III. 1. Širi europski kontekst

Historiografija se pri periodizaciji često osvrće na tzv. *dugo XIX.* i *kratko XX. stoljeće* (Hobsbawm, 2002: 17). Ova se stoljeća ne mogu naprosto odrezati, te se najčešće razgraničuju početkom Prvoga svjetskog rata (Hobsbawm, 1989: 6). Devetnaesto stoljeće, doba carstava (Hobsbawm, 1989: 5), često se prikazuje kao kontrast dvadesetom – naglašava se time njegov aspekt napretka i inovativnosti nasuprot barbarstvu kojim se odlikuje dvadeseto stoljeće (Hobsbawm, 2002: 17). Devetnaesto stoljeće doista od samog početka donosi značajne promjene u životu čovjeka: industrijsku i ideološku revoluciju.

Industrijska revolucija preobrazila je vizuru europskih gradova. Pored visokih tornjeva gotičkih katedrala nicali su jednako visoki tvornički dimnjaci, a čitava sila ruralnoga stanovništva, umjesto k svojim crkvicama, pohrlila je u grad za lakšim životom i većom zaradom, a rad na zemlji zamijenili su poslom u tvornicama. Ovo je period mnogih tehničkih dostignuća, koje danas smatramo toliko banalnim, da uopće ne možemo zamisliti život bez njih. Stoga Hobsbawm u svojem *Dobu carstava* kaže kako povjesničari trebaju posebnu pažnju posvetiti upravo ovom stoljeću, *ne jer više nisu u njemu nego jer je njegov dio zasigurno u njima* (Hobsbawm, 1989: 5).

Trag devetnaestog stoljeća na životu današnjice možemo zasigurno potvrditi impozantnim kronološkim popisom tehnoloških i znanstvenih novotarija, kojeg je autorica Mary Bellis sastavila za portal *about*. Samo jedan njegov dio, onaj koji se tiče XIX. stoljeća, *19th Century Timeline*, dug je nekoliko stranica. Iz ovog kronološkog popisa izuma i njihovih izumitelja, kao reprezentativne, valjalo bi svakako izdvojiti izume poput: baterije Alessandra Volte iz 1800. godine, plinsku svjetiljku iz 1804., izum limenke, parne lokomotive Georgea

Stephensona iz 1814., a tu su i izum stetoskopa, šibica, propelera, revolvera Samuela Colta iz 1836., telegrafa i Morzeove abecede, i to sve u prvoj polovici XIX. stoljeća (Bellis, *19th Century Timeline*²). Uslijedili su izumi strojeva za šivanje i pranje, pasterizacija, a izumljeni su i dizalo, cilindrična brava, plastika, dinamit Alberta Nobela i riječki torpedo Roberta Whiteheada iz 1866., Bellov telefon i Ottov motor s unutrašnjim izgaranjem 1876. godine (Bellis, *19th Century Timeline*³). Zadnja desetljeća ovog burnog stoljeća obogatila su nas za izume toaletnog papira, blagajne, Benzova funkcionalnog automobila s motorom s unutrašnjim izgaranjem, Coca-cola, gramofona, bezdimnog baruta, slamke, dizelskog motora, patentnog zatvarača i filma braće Lumiere, te u konačnici cepelina grofa Ferdinanda von Zeppelina iz 1900. godine (Bellis, *19th Century Timeline*⁴).

Čini se na prvu kako nam XIX. stoljeće prvenstveno donijelo stvari – stvari koje danas koristimo ili ih se samo rado sjećamo kao simpatičnih anakronizama. Pritom rijetko pomišljamo na život bez njih ili proces njihova nastanka. Međutim svi su ovi izumi krenuli od ideje. Te su ideje, a kasnije i naprave, iz korijena promijenile ljude i njihov način života. Pod utjecajem tehničkih i gospodarskih promjena došlo je i do promjena u međuljudskim odnosima, poput stvaranja nukleusne obitelji i gubitka onog ruralnog osjećaja zavičajnosti i pripadnosti široj skupini ljudi, zajednici koja dijeli istu povijest, jezik i običaje. Pripadanje takvoj skupini pokušava vratiti povjerenje svojstveno ruralnim sredinama, jer polazi od pretpostavke sličnosti svih pripadnika zajednice te njihovih uzajamnih osjećaja na kojima počiva poredak društva. Stoga na ideološkom i političkom planu bilježimo jačanje ideja poput nacionalizma i liberalizma. Obje su ideje doživjele svoje širenje europskim zemljama s Napoleonovim osvajanjima. Konzervativne su zemlje Europe pokušale spriječiti njihovo prihvaćanje među svojim građanima.

Nacionalizam i težnje za stvaranjem nacionalnih država su, nakon Engleske i Francuske, zahvatile i ostale narode sredinom XIX. stoljeća tj. revolucionarne 1848. godine (Leščilovskaja, 1973: 285), a nedugo zatim status nacije ostvarile su i Italija i Njemačka. Svijest o nekoj nacionalnoj pripadnosti javila se i u Slavena, međutim njihova Habsburška, a kasnije i Austro-Ugarska Monarhija trudila se svim silama ustrajati na centralizaciji i apsolutizmu. Stoga se mnogo malih naroda okrenulo ideji nadnacionalnog ujedinjavanja. Ideje panslavenstva, austroslavenstva i jugoslavenstva bile su ispremiješane u javnom prostoru, ali i glavama onovremenih ljudi.

² Mary Bellis, *19th Century Timeline* na About.com: <http://inventors.about.com/od/timelines/a/Nineteenth.htm>, preuzeto 13. srpnja 2015

³ Isto.

⁴ Isto.

Panslavenstvo je ideja o pripadnosti svakog pojedinoga slavenskoga naroda, npr. Hrvata, cjelokupnoj imaginarnoj zajednici Slavena. Razvila se, kao i austroslavizam, kod Slavena pod vlašću Habsburgovaca koji su zbog malobrojnosti pojedinačnih naroda bili onemogućeni u ravnopravnoj participaciji u političkom životu. Ipak, politička konotacija panslavenstva bila je vrlo slaba, a ono se najčešće doživljavalo kao ideja kulturnog jedinstva i podrazumijevalo je objedinjavanje slavenskih naroda na čelu s najjačim i najbrojnijim slavenskim narodom – Rusima. Jačanje Rusije držalo se posebno opasnim, stoga je panslavenstvo smatrano negativnom pojavom od strane ostalih velikih sila onoga vremena.

Austroslavenstvo je ideja koja se javlja s potrebom decentralizacije Habsburške Monarhije koju su predlagali neki hrvatski političari, pod utjecajem čeških ideja. Naime, ona kreće od činjenice brojčane premoći Slavena u Monarhiji po kojoj i oni zaslužuju jednu od budućih federalnih jedinica. Ova ideja nije podrazumijevala izdvajanje tih naroda iz Monarhije, jer se razvila u krugu buržoazije koja je pretendirala na široko tržište cijele Monarhije (Leščilovskaja, 1973: 286). Kod Hrvata, sklonost Austriji ujedno je bila i ograda od pretenzija Mađarske na dominaciju hrvatskim teritorijima (Leščilovskaja, 1973: 288).

Nakon političke marginalizacije ideja panslavenstva i austroslavenstva, javila se ideja okupljanja manjeg dijela Slavena koji bi zajedno ipak bili jači, ali opet dovoljno malobrojni kako bi se proces ujedinjavanja uspješno proveo. Tako se javila ideja jugoslavenstva – isprva kao okupljanja južnih Slavena pod habsburškom vlašću, a zatim se razvija u ideju samostalne države tih naroda, potaknuta političkim promjenama u vrhu Monarhije. Jedan je on njezinih prvih zagovornika bio Ljudevit Gaj, koji tu zemlju naziva *Velika Ilirija* (Leščilovskaja, 1973: 294).

Niti jedna od ovih ideja, u vrijeme kada su bile politički aktualne, nije bila tako jasno definirana kao danas, njihove je granice jasno povukla povijesna distanca. U vremenu o kojem će biti riječi one su većinom predstavljale individualni skup očekivanja ili tek osobne vizije efikasnijeg političkog uređenja politički aktivnih pojedinaca u društvu. Kao što smo vidjeli, svaka od njih nosila je u sebi i politički program, pa su kao takve smatrane prijetnjom u Monarhiji koja je bila na izmaku snaga. Prvi svjetski rat označio je kraj Austro-Ugarske Monarhije i trijumf ideje jugoslavenstva u stvaranju Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Tako se ideja jugoslavenstva dalje razvijala, potom i razbijala, do konca XX. stoljeća te pritom uvelike promijenila svoju suštinu, a k tome i recepciju među različitim pripadnicima društva

Zbivanja s političke i gospodarske pozornice zapadne i srednje Europe, o kojima je bilo riječi, imala su utjecaj i na povijest hrvatskih krajeva. Premda gospodarske promjene nisu

tako brzo dopirale do njih, nove ideje nacionalizma i liberalizma puno su se brže širile. Time su se dodatno zakomplicirali već zategnuti odnosi nacionalnih skupina na Krku.

III. 2. Povijesna zbivanja na otoku i u susjednim krajevima

Ideje slavenske nacionalne pripadnosti na otoku Krku su u XIX. i XX. stoljeću uzrokovale brojne tenzije. U novom, XIX. stoljeću Krk je dočekala promjena dotadašnje mletačke vlasti – francuska okupacija započela je 1805. i trajala do 1813. godine. Globalna pojava Napoleonskih ratova i neuspjeh Austrijskog Carstva da se u njima obrani doveli su do mira u Požunu 1805. godine, kojim je Austrija izgubila dijelove današnje Italije, Slovenije, ali i hrvatsku obalu – Kvarnerske otoke i Dalmaciju (Bolonić, Žic, 1977: 67). Francuzi su na otok stigli 1806. godine, a primopredaju otoka izvršilo je vijeće sastavljeno od kaštelskih sudaca i uglednih građana (Bolonić, Žic, 1977: 67) te je otok uklopljen u sastav Kraljevine Italije, za čijeg se kralja proglasio Napoleon. Uz dugogodišnju mletačku vlast, ova je činjenica kasnije korištena kao argument talijanske pripadnosti otoka. Centar uprave osvajanjem Dalmacije postao je Zadar te je u njemu stolovao providur Dandolo. Nova je vlast na otok donijela pozitivne promjene – poput otvaranja prve krčke gimnazije i škole za djevojčice te izdavanja dvojezičnoga lista *Kraljevski Dalmtin – Il regio Dalmata* (Bolonić, Žic, 1977: 68). Školstvo nije slijedilo dvojezičnost lista, već je bilo na talijanskom jeziku. Na otoku se počeo provoditi i čuveni Napoleonov zakonik, premda se djelomice nadopunjavao običajnim pravom. Austrijski pokušaj povratka teritorija doveo je do sedmomjesečne okupacije Krka i susjednih otoka, Cresa i Lošinja, međutim ponovni neuspjesi austrijske vojske doveli su do mira u Schönbrunu kojim su ustanovljene tzv. Ilirske provincije sa sjedištem u Ljubljani, sastavljene od Trsta i Gorice, austrijskih dijelova Italije, Kranjske, zapadnog dijela Koruške i Hrvatske do Une te Tirola, Mletačke Istre, Dalmacije, Dubrovačke Republike i Boke Kotorske (Bolonić, Žic, 1977: 68-69). Providura Dandola zamijenio je francuski general Auguste Marmont.

Po padu Napoleona Austrija je ponovno zauzela svoje posjede, a s njima i Krk. Pozitivan trag Francuzi su ostavili tek u spomenutom školstvu i cestogradnji. Negativne posljedice francuske vlasti očitovale su se u teškim nametima lokalnom stanovništvu te ukidanju bratovština, inače vrlo popularne kulturološke tekovine na otoku (Bolonić, Žic, 1977: 70). Tijekom XIX. stoljeća, ni mletačka ni francuska, a ni kasnija austrijska vlast nisu bitno promijenile urbanistički plan otočne sredine (Milić, 2006: 208-209).

Godine 1813. austrijska se vlast vratila na hrvatsku obalu, a to je i potvrđeno odlukama Bečkoga kongresa (Bolonić, Žic, 1977: 71). Inovacije i investiranje koje su sa sobom donijeli Francuzi, prestale su. Habsburgovci su se zadovoljili posjedovanjem ovih zemalja i o njima nisu vodili pretjeranu brigu. Njihovom je interesu bilo važno jedino smirivanje ovih krajeva i izbjegavanje bilo kakvih lokalnih trzavica. Pod njihovom će vlašću Krk ostati do okupacije Talijana.

Otok je u tom periodu pripadao različitim pokrajinama, različitim upravnim središtima. I ovaj je period odredilo nastojanje da se u školama uvede hrvatski kao nastavni jezik, te su se otočani i njihovi predstavnici u regionalnim i državnim vijećima pokušavali izboriti za taj cilj. Talijanska manjina na otoku je, kao i u cijelom Primorju, bila sastavljena od imućnijih građana, pripadnika vlastele i bogatih trgovaca, stoga se na takve zahtjeve čekalo i do nekoliko godina. Budući da su austrijske vlasti osjećale strah prema sve jasnijem jačanju različitih slavenskih nacionalnih određenja, ona se priklanjala manjini koja ih je u tim sredinama onemogućavala – Talijanima i talijanašima. Austro-ugarska i Hrvatsko-ugarska nagodba unazadile su položaj hrvatskih zemalja, a strateška se važnost Primorja očitovala u žučnom otimanju za te krajeve između hrvatske i mađarske strane.

Strah centralne vlasti od već spomenutih nacionalnih osjećaja Slavena, panslavizma, austroslavizma i jugoslavenstva, doveo je do pokušaja dokidanja onih elementa na kojima su ti osjećaji počivali. Staroslavenski jezik, koji se koristio u bogoslužju u vrlo širokom krugu slavenskih krajeva, a koji je do tada bio aktivno očuvan još u hrvatskim krajevima, bio je jadan od takvih elemenata. Stoga se uz pomoć postavljanja podobnih biskupa, odbijanja tiskanja liturgijskih knjiga i priklanjanjem talijanskoj manjini pokušalo ukinuti staroslavensko bogoslužje (Bolonić, 1980: 31-32). Na Krku je tako postojao strah od nasilnog uvođenja latinskog bogoslužja kao u slučaju Velog Lošinja⁵ (Bolonić, 1980: 31-32). Čini se da su privrženost naroda staroslavenskom, kao jeziku Crkve ne samo na misi nego i drugim obredima, uz angažman lokalnog klera spriječili ovu težnju vlasti na Krku. Zbog ovako problematičnih okolnosti, lokalni je kler još više obradovala ideja o tiskanju novoga glagoljskog misala Dragutina Antuna Parčića iz Vrbnika koji je, iako uz velike muke, izašao u čak tri izdanja. Premda ovaj misal, kad mu je tiskanje odobreno, nije bio namijenjen za upotrebu u hrvatskim krajevima, nego za svećenstvo s područja Crne Gore, ipak je dospio u ruke lokalnih svećenika.

⁵ Staroslavensko je bogoslužje ondje ukinuto, bez obzira na želju naroda i zalaganju krčkog biskupa Šintića, ali i biskupa okolnih biskupija. Ipak, prevagnula je želja bečkih vlasti, pokrajinske uprave u Dalmaciji, ali i osorskoga biskupa Rakamarića (Bolonić, 1980: 31).

Bez obzira na sve to, posljednja desetljeća Austro-Ugarske Monarhije ostala su zapamćena po redu i razvoju, možda više zbog kontrasta sa stanjem oskudice i nedostatka radne snage te suše što su ih sa sobom donijele ratne godine. I Prvi svjetski rat ocrtao je važnost naše obale jer se ona našla u centru Londonskoga ugovora iz 1915. godine – ovim tajnim paktom Italiji je, kako znamo, obećana vlast nad dijelovima istočne jadranske obale u zamjenu za sudjelovanje u ratu. Iako vojno inferiorna, geostrateški joj je položaj omogućio postavljanje ovakvih uvjeta.

Rat je doveo do raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja Države, a potom i Kraljevstva, Slovenaca, Hrvata i Srba (Bolonić, Žic, 1977: 76, 77). Ovaj je period poznat po početku snažnih borbi nacionalnih skupina na Krku u svrhu potencijalnog prekrajanja granica.

Po stvaranju Države SHS stvoreno je i Kotarsko narodno vijeće za Krk, koje je na otoku preuzelo vlast i položilo prisegu vjernosti Narodnom vijeću u Zagrebu, 2. studenog 1918. godine (Bolonić, Žic, 1977: 79). Paralelno, Talijani su na otoku osnovali svoje vijeće – *Consiglio nazionale italiano*, formalno podređeno Kotarskom narodnom vijeću, koje je ubrzo iskoristilo situaciju i potražilo pomoć talijanske vojske *jer Hrvati u Krku samovoljno gospodare* (Bolonić, Žic, 1977: 79). Kako Krk nije bio uključen u Londonskim ugovorom obećane krajeve (Strčić, 1970: 122-123), a nije uključen ni u podjelu iz kasnijeg Rapalskoga ugovora⁶, Italija ga je svejedno htjela za sebe pa je na otok 13. studenog iste godine poslana talijanska torpiljarka 3 P. N., a potom i druge, tobože u svrhu oslobođenja otoka, zanemarivši vrlo lako Četnaest točaka američkog predsjednika Willsona (Bolonić, Žic, 1977: 77) koje su trebale biti osnova političkog i vojnog djelovanja Antante, saveza u koji je i Italija bila uključena. Talijanska vojska, koja je *stigla u ime Antante*, preselila je Kotarsko narodno vijeće iz njegovih prostorija u prizemlje biskupskoga dvora gdje se nekada nalazila tiskara Kurykta, te im je dozvoljeno postavljanje zastava u unutrašnjem dvorištu (Bolonić, Žic, 1977: 80). Nakon tako elegantne eliminacije Kotarskog narodnog vijeća iz centra zbivanja, uslijedio je period sukoba među dvjema stranama, ne samo u Krku već i u okolnim mjestima. Dolazak pojačanja talijanskih snaga, još uvijek u ime Antante i održavanja mira, otpočeo je razdoblje okupacije u trajanju od dvadeset i devet mjeseci (Bolonić, Žic, 1977: 80). Talijanska vlast na otoku, koju su predstavljali Umberto Cagni, namjesnik u Puli, i Vittorio Tür, predstavnik na Krku, ubrzo je odbacila krinku okupatora i pokazala se u svjetlu gospodara, a metode zastrašivanja postale su svakodneвне. Jedino što je Kotarskom vijeću preostalo bilo je žaliti se

⁶ Ugovor u Rapallu (8. studenoga 1920.) određeno je da Italija dobije: Istru, Cres, Lošinj, Susak, Ilovik, Lastovo, Unije i Zadar, dok je Rijeka ostala zvan teritorija obiju strana jer je oformljena Slobodna Država Rijeka. Otok Krk uključen je s preostalim teritorijima u sastav Kraljevstva SHS (Bolonić, Žic, 1977: 82).

središnjoj vlasti u Beogradu, stoga dr. Antončić, Andrijić i Polonijo šalju službeni prosvjed ministru vanjskih poslova, Anti Trumbiću te se žale na postupke talijanskih okupatora i domaćih talijanaša (Strčić, 1970: 82-83). Raznoraznim trikovima okupacijska se vlast pokušala dodvoriti stanovnicima, ali nije prezala pred uporabom sile čak i za najmanje prijestupe o čemu svjedoči mnogo arhivske građe (vidi Strčić, 1970: 59, 92, 122-123, 133-135, 153, 164, 167-168, 180, 181).

Nacionalna osnova nije bila jedini problem, već je tome pridodan i religijski element – staroslavensko bogoslužje. Jedinstvo Crkve s hrvatskim stanovništvom očitivalo se ne samo 'sustanarstvom' u zgradi biskupskoga dvora, već i ciljem zaštite staroslavenskog bogoslužja, o čemu će se detaljnije govoriti kasnije. Jezik bogoslužja bio je problematičan ne samo zbog 'principa' nego i zbog puno praktičnijih razloga. Naime, stane vlasti na otoku nisu ga razumjele pa tako u povijesnoj građi, koju je sakupio i objavio akademik Strčić, stoji dokument iz 1918. godine kojim okupacijske vlasti u Vrbniku traže da se propovijedi donose na cenzuru (Strčić, 1970: 28, 59). Takvi zahtjevi potvrđuju vrlo praktičan problem talijanskih okupacijskih vlasti s ovim jezikom liturgije.

Muke s regularnim talijanskom vojnima povećale su se kada je na otok pristigla iregularna, iredentistička vojska, na čelu s D'Annunzijem. Osjećaj iznevjerenosti bio je jak u onovremenom talijanskom društvu, potencirala ga je dodatno i gospodarska kriza, a jedini mu je lijek bilo samoinicijativno osvajanje onih zemalja koje su im bile uskraćene Pariškim mirom po završetku rata. Odluke mirovnog ugovora nazivali su *vittoria mutilata*, tj. osakaćena pobjeda. Tako je Rijeka, kao nezavisna enklava, prva bila na meti D'Annunzijeve inicijative *Talijanske regencije Kvarnera*. (Strčić, 1995: 58), a potom je uslijedio i Krk. Za čitav se 'projekt' smatra kako je isprva imao podršku talijanskih vlasti, ali ju je izgubio kad se pokazalo negodovanje ostalih zemalja pa je čak i regularna talijanska vojska djelovala protiv D'Annunzija i njegovih ardita crnokošuljaša.

Opće je poznato da je D'Annunzijeva vlast bila protofašistička (Strčić, 1995: 58) i represivna, stoga ne čudi čitav niz optuženih i zatvorenih otočana, odvedenih u zatvore izvan otoka. Dakako, javlja se i izbijanje nemira u mjestima diljem otoka. D'Annunzijevo su vojnici vlast na otoku preuzeli 13. studenog 1920. godine te tako svoju vlast samo nastavili na prethodnu talijanski okupaciju. S kasnije pristiglim pojačanjem, zauzeli su veća mjesta na otoku i pod svojom vlašću ga držali do 9. siječnja 1921. godine (Bolonić, Žic, 1977: 82). Ponovno su ojačali sukobi na nacionalnoj osnovi, posebice jer su pristigli arditi bili snažno nacionalistički orijentirani. Nacionalne sukobe je, kao i ranije, dodatno naglašavala problematika liturgijskog jezika. Stoga su mnogi svećenici i skrbnici crkvenih dobara bili na

udaru ardita. Tako akademik Strčić, u članku *Krvoproliće na Božić u Baški 1920. godine (1920-1995)*, govori o incidentu u Baški koji se dogodio upravo zbog staroslavenskog bogoslužja (Strčić, 1995: 59). Kako svećenik nije htio misiti na latinskom jeziku u crkvu su ušli arditi i pokušali vršiti pritisak na njega, a čitav je događaj odnio nekoliko života (Strčić, 1995: 59).

Kraj „danuncijade“ označio je neuspjeh politike gotovog čina⁷ te je 30. prosinca 1920. talijanska torpiljarka donijela vijest o prekidu opsadnoga stanja i zabrani strijeljanja (Bolonić, Žic, 1977: 84). Ubrzo nakon D'Annunzijeve kapitulacije 1. siječnja, arditi su se povukli i napustili otok 9. siječnja 1921. gdje je ostala samo regularna talijanska vojska i policija. Dolaskom narodne, dakle jugoslavenske, vlasti na Krk, 24. travnja, izvršena je primopredaja otoka i sve su talijanske snage otplovile kući (Bolonić, Žic, 1977: 84).

Ovaj je period bio posebno težak za otočane. Na gospodarskom planu ratne su godine, kao i neposredni poratni period, u znaku oskudice i nedostatka radne snage. Kako je već spomenuto, dio je otočana sudjelovao u Prvom svjetskom ratu te se otud nije vratio. Uz ratne gubitke, na pad broja stanovnika utjecalo je i izbijanje epidemija kuge i tuberkuloze, koje su dodatno smanjivale broj radno sposobnih otočana (Božić, 2005: 129). Iako je i dosad spomenuto, samo po sebi, dovoljan udar na gospodarstvo, Krk se suočio i s propadanjem vinograda zbog filoksere i peronospore (Božić, 2005: 129). Prodaji vina prijetilo je i konkurentsko, jeftinije talijansko vino, a *kriza jedrenjaka* devastirala je pomorstvo kojim se bavio dio otočana (Božić, 2005: 129). Sve te političke i gospodarske katastrofe navele su otočane da sreću potraže u prekomorskim zemljama, stoga je upravo *prvo desetljeće XX. stoljeća period kada krčko stanovništvo, gotovo isključivo seljaštvo, emigrira* (Božić, 2005: 130).

Budući da biskup A. Mahnić nije dočekaio politički epilog i odlazak Talijana s otoka, tom povijesnom prekretnicom zaključit ćemo ovaj povijesni pregled jer daljnji događaji nisu relevantni za sagledavanje njegova rada na poziciji krčkog biskupa.

⁷ Politika gotovog čina naziv je za postupke talijanskih regularnih i iregularnih vojnih snaga nakon Prvog svjetskog rata koje su pokušale okupacijom uspostaviti vlast na strateški važnim teritorijima, pa tako i na Krku, te pritom prisiliti međunarodnu zajednicu da im vlast nad tim teritorijima prizna.

IV. Mahničev dolazak na Krk

IV. 1. Rani dani i obrazovanje

Anton Mahnić rođen je 14. rujna 1850. godine u Sloveniji u selu Kobdilj (Golubović, Polić, 2008: 177). Školovao se u goričkom sjemeništu, gdje je polazio njemačku gimnaziju i bio vrlo uspješan, te u drugom razredu pokrenuo učenički list *Vrt* (Bozanić, 2013: 18). Obrazovanje je nastavio 1871. godine studijem bogoštovlja u Gorici, gdje je zaređen za svećenika 30. kolovoza 1874., a zatim mu je dodijeljena odgovornost odgojitelja mladih bogoslova. Nakon toga obnašao je funkciju prefekta Nadbiskupskog dječjeg sjemeništa, također u Gorici. Bozanić govori o velikoj ljubavi i brizi kojom je A. Mahnić pristupao učenicima, ali i nerazumijevanju učenika i kolega na koje je nailazio (Bozanić, 2013: 19). Studij je nastavio u Beču, gdje se upoznao i svog budućeg suradnika, budućeg vikara Volarića (Bozanić, 2013: 19). Nakon što je 1881. godine doktorirao u Beču, postao je fakultetskim profesorom Novoga zavjeta te se intenzivno bavio pisanjem (Golubović, Polić, 2008: 178).

Skлонost medijima, uočljiva još za gimnazijskih dana, nastavila se kroz uredništvo biskupijskog glasila *Folium periodicum Archidioceseos Goritiensis*, u kojem je više od trećine članaka napisao sam (Bozanić, 2013: 20). Na stranicama tog crkvenog lista objavljivao je članke na latinskome jeziku, na kojem se izražavao vrlo vješto, iz područja dogmatike, pedagogike i apologetike (Bozanić, 2013: 20), a sudjelovao je svojim člancima i u nekoliko lokalnih listova kao što su *Slovenac* i *Soča* (Bozanić, Strčić, 2002: 28).

Ipak, najpredanije je radio na *Rimskom katoliku*, listu koji je sam pokrenuo 1888. godine. Utjecaj ovog lista s vremenom je postao velik, stoga je bio poznat kao *plodan pisac neoskolastičkih i apologetskih tekstova* (Golubović, Polić, 2008: 178). Ovaj list učinio je A. Mahnića poznatim slovenskoj javnosti, dok je njegov rad na fakultetu bio manje poznat. Njegova predavanja ostala su nepoznanica do danas, jer ih nije objavio, a nisu ni njegovi studenti (Bozanić, 2013: 19). Pisanje za list *Rimski katolik* služilo je A. Mahniću kao platforma za izražavanje vlastitih stavova i kritika onovremenoga društva, za plasiranje ideja. Svojim se spisateljskim radom A. Mahnić borio protiv sve većeg prodora liberalizma u zemlju – kroz književnost, filozofiju i tisak – posebice u periodu od 1888. do 1896. godine kada je sam uređivao list i napisao većinu objavljenih članaka, od čak šestotinjak stranica po godištu (Bozanić, 2013: 20). Njegovi su tekstovi bili kritički okrenuti prema osobama slovenskog javnog života, a njegova su stajališta bila utemeljena na katoličkim vrijednostima

(Golubović, Polić, 2008: 178). Na udaru njegove kritike našli su se i poznati književnici poput Stritar i Prešerna, Trdine i Tavčara, no A. Mahnič nije zalazio u literarnu vrijednost njihovih ostvarenja, već je komentirao jedino idejni sloj tih djela u skladu sa svojim religioznim i filozofskim stajalištima (Bozanić, Strčić, 2002: 29-31). Tako je Stritaru zamjerio pesimizam, Gregorčiču naginjanje panteizmu, a Prešernu prigovorio zbog ljubavne lirike – te je elemente tematsko-idejnoga sloja ovih djela A. Mahnič označio kao neusklađene s katoličkim vrijednostima i religioznošću koju je zastupao (Bozanić, 2013: 21). A. Mahnič se u svojim člancima dotakao i socijalo angažiranih i književno-prosudbenih tema (Bozanić, 1991: 16). Premda na to nije pretendirao, A. Mahnič je postao važna ličnost onovremene slovenske književne kritike pa je s mnogima ulazio u polemike o estetici i funkciji književnosti (Bozanić, 2013: 21). Mogli bismo reći da ga njegova trijada *istinito – dobro – lijepo* svrstava u red književnih 'utilitarista'. Na stranicama *Rimskog katolika* A. Mahnič je pozivao na okupljanje svih vjernika u Ljubljani, a taj se skup zaista održao 30. i 31. kolovoza 1892. godine (Bozanić, Strčić, 2002: 32).

Godine 1891. dobio je poziciju ravnatelja sjemeništa no samoinicijativno ju je napustio nakon četiri godine te službe, *brojne obaveze nisu mu dopuštale da se dovoljno posveti radu* – kaže Bozanić (Bozanić, 2013: 20). Posljednji veći doprinos slovenskom javnom životu bila je znanstveno-izdavačka ustanova što ju je A. Mahnič je osnovao u Ljubljani i nazvao „Leonova družba“. Rad ondje morao je napustiti jer je svega nekoliko dana nakon, 22. studenog 1896. godine imenovan krčkim biskupom, te je zaređen već iduće 1897. godine (Golubović, Polić, 2008: 178).

Njegovo vrlo plodonosno, djelovanje u Sloveniji opisao je Simon Gregorčič kao *oluju s Krasa*, Mahničeva rodnog kraja, (Bozanić, Strčić, 2002: 32) jer je u kratkom vremenu djelovanja energično pristupao problemima onovremenog društva, ponekad preradikalno pristupao stvarnosti koja ga je okruživala, ali uvijek polazeći od ideje očuvanja već postojećih, uvriježenih, konzervativnih vrijednosti.

Zanimljivo, po dolasku na poziciju biskupa u Krčkoj biskupiji, A. Mahnič se malo pomalo prilagođavao svojoj novoj sredini, do te mjere da dokumenti svjedoče kroatizaciji njegova prezimena (Bozanić, Strčić, 2002: 51). Naime, nakon dolaska na Krk, iako rođen kao Anton Mahnič, on se počeo potpisivati kao Mahnič i tako je nastavio činiti do svoje smrti 1920. godine.

IV. 2. Razlozi poslanja na Krk

Zašto tako aktivnu i poduzetnu osobu, koja se zalaže za konzervativne vrijednosti, jednako konzervativna država poput Austro-Ugarske Monarhije marginalizira poslanjem u jednu vrlo religioznu, ali neaktivnu i siromašnu biskupiju? Naspram zemljama Zapadne Europe, Austro-Ugarska Monarhija bila je na glasu kao vrlo konzervativna zemlja, a to smo pokazali i u povijesnom pregledu. Logična bi pretpostavka stoga bila da će osoba koja brani konzervativne vrijednosti, koja se zalaže za eliminaciju liberalizma i modernih političkih strujanja, u multietničkom carstvu koje je na klimavim nogama, biti dobrodošla, da će biti promovirana i vrlo utjecajna. I ova bi pretpostavka u nešto ranijem povijesnom trenutku bila iznimno točna. Kroz povijest, mnogi su klerici konzervativci bili utjecajni u društvu zbog blizine državi, ali trenutak Mahnićeva djelovanja označen je laganim zaokretom modernizaciji. Upravo klimave noge Austro-Ugarske Monarhije natjerale su je da iskuša nove opcije – sve u cilju očuvanja jedinstva. Tako autorice Polić i Golubović ističu kako se: *pretpostavlja da je bio premješten prije svega zbog utjecaja Rimskog katolika, s obzirom na to da su bečke liberalne vlasti zabranile njegovo čitanje u školama u Sloveniji. Da bi ga, stoga, udaljile, vlasti su ga promaknule za krčkoga biskupa* (Golubović, Polić, 2008: 178), navode autorice. Sličan se stav nalazi kod većine autora koji o A. Mahniću govore. Tako Krišto tvrdi da su ga *carevinski političari tamo „bacili“ kako bi ga se riješili, a domaće svećenstvo nije se radovalo dolasku stranca, k tome osvjedočenog protivnika staroslavenske liturgije* (Krišto, 1994: 143). Premda ova tvrdnja zvuči grubo, ona definitivno reflektira položaj u kojem se našao Mahnić pri dolasku na Krk.

Dodamo li siromaštvu biskupije i multietničnost sredine te podvojenost u izvedbi liturgije, vlasti su očekivale da će A. Mahnić, kako bi si olakšao život, makar u Crkvu uvesti jedinstvo dokidanjem glagoljanja i uvođenjem isključivo latinskog bogoslužja. Ta je pretpostavka ležala na dobrim temeljima – dugoj tradiciji stranih biskupa koji su se prema staroslavenskom, kao liturgijskom jeziku, odnosili neutralno ili negativno, o čemu će detaljnije biti riječi. Tako Bolonić citira Radićev navod o A. Mahniću koji se vladajućima, ali i javnosti na otoku, doimao *rimskiji od samog Rima* (Bolonić, 1980: 33), a Velčić donosi i zanimljive reakcije onovremenih talijanski orijentiranih tiskovina koje čestitaju Krčkoj biskupiji na novom, poštenom biskupu; o njegovu su poštenju zaključili na temelju negativnoga stava prema staroslavenskom bogoslužju (Velčić, 2015: 5-6). Negativan stav prema staroslavenskom bogoslužju bio je opća pretpostavka, a potvrđivala ju je i situacija

jedne slovenske župe, Ricmanje, koja je pokušavši uvesti staroslavensko bogoslužje naišla na snažan otpor samog A. Mahnića (Bozanić, Strčić, 2002: 35). U tom pogledu navodno je dobio i upute od strane vlasti koja ga je na otok postavila.

Kako stoji u literaturi, *punih šest godina nakon svojeg dolaska u Krk, međutim, novi je biskup šutio, proučavao prilike u Hrvatskoj, posebno one u žurnalistici i književnosti* (Golubović, Polić, 2008: 178). Zapravo je period svojevrstne pasivnosti sasvim normalan, uzmemo li u obzir dolazak u sasvim novu, nepoznatu i poprilično specifičnu sredinu. Međutim ovdje autorice misle na vrlo aktivno djelovanje putem tiskovina, tako svojstveno za A. Mahnića. Uzmemo li u obzir da je na Krk stigao 1897., period od šest godina značio bi pasivnost ovog biskupa čak do 1903. godine što nije točno jer znamo za osnivanje tiskare u Krku 1899., da 1901. saziva Sinodu u Krku i daje nalog da se popišu župe koje imaju tradiciju glagoljanja dulju od trideset godina te se tako hvata u koštac s glavnim problemom ove biskupije, problemom koji je izazivao najviše prijepora. Čak su i neke od njegovih tiskovina počele izlaziti nedugo nakon dolaska na Krk. A. Mahnić, kako smo ustvrdili, sigurno jest neko vrijeme promatrao svoju novu okolinu, opipavao joj puls, no toliko dugi period malo je vjerojatan.

V. Odnos prema staroslavenskom bogoslužju

Već je nekoliko puta istaknuta važnost biskupa A. Mahnića u očuvanju staroslavenskoga bogoslužja, glagoljskih knjiga i narodnih tradicija. Njegov odnos prema glagoljanju neobičan je iz više razloga.

Prvi razlog zasigurno je činjenica što je stranac na otoku. Njegovo porijeklo ni na koji način ne sugerira da će A. Mahnić dati ikakav doprinos ovom kulturnom i povijesnojezičnom fenomenu. Štoviše, pri njegovu dolasku indicije su bile upravo suprotne jer je u slučaju jednog mjesta u Sloveniji, Ricmanja, koje je zatražilo uvođenje staroslavenskoga bogoslužja, A. Mahnić izrazio izričito negativan stav (Bozanić, Strčić, 2002: 35). Taj je, već spomenuti, podatak definitivno bio jedan od uzroka straha i nepovjerenja na Krku.

Kao drugi razlog možemo izdvojiti obnašanje biskupske pozicije – naime i prije Mahnićeve vremena biskupske su pozicije na Krku zauzimali stranci koji nisu uvijek blagonaklono gledali na praksu glagoljanja.

V. 1. Prethodni biskupi i staroslavensko bogoslužje

Još od vremena posljednjega krčkoga kneza, Ivana Frankopana, biskupe je na otoku postavljala Venecija i potvrđivao papa te je njihova moć bila iznimno ograničena (Polonijo, 1955: 200-208). Njihovo je djelovanje bilo direktno podređeno mletačkom duždu koji je potvrđivao i odobravao svaku biskupsku odluku. Stav ranijih biskupa prema staroslavenskom bogoslužju mijenjao se, od prvotnih borbi domaćih biskupa za očuvanje glagoljanja – koje su kulminirale kompromisnom odlukom da biskup mora u svojem dvoru organizirati i financirati školu za glagoljaše⁸, preko indiferencije i poštivanja statusa quo, do kasnijih biskupa koji su sve intenzivnije pokušavali unificirati župe i prilagoditi ih svojem latinskom bogoslužju (Polonijo, 1955: 195-197). Nakon Mletaka, biskupe je na Krku imenovala austrijska vlast koja je također rado birala podobne strance za taj položaj (Bolonići, 1980: 31-33). Od biskupa se očekivalo da bude jednako sklon i Crkvi i državi, kako se ne bi ugrožavala vladajuća struktura. Staroslavenski jezik liturgije zadavao je teškoće većini stranih biskupa, činio je svojevrstu

⁸ Takav postupak zapravo je u svrhu obrazovanja svećeničkog kadra kako bi se preveniralo kakvo krivovjerje ili iskrivljavanje doktrine. Budući da je glavnina svećenika na otoku pripadala redovima glagoljaša, neki su od učitelja ovih škola i sami bili glagoljaši, iako članovi stolnoga kaptola. Potreba za dodatnim obrazovanjem glagoljaša posebice se osjećala tijekom XVIII. stoljeća, kada su ove škole prestale s radom (Hercigonja, 2009: 164).

tampon-zonu između vjernika i njih samih, stoga je postojala jasna težnja da se ta praksa dokine. U tome su biskupi imali poprilične teškoće jer su glavni akteri širenja i održavanja staroslavenskoga bogoslužja bili pripadnici crkvenih redova, npr. benediktinaca, pavlina ili franjevac, koji su bili izuzeti iz biskupove jurisdikcije. Na Krku je samostana crkvenih redova bilo mnogo, posebice benediktinskih o kojima svjedoče i prvi znaci glagoljske pismenosti – Bašćanska ploča i Krčki natpis. Kroz povijest, samo benediktinskih samostana na otoku bilo je čak sedam, šest muških i jedan ženski, a tome treba dodati i nekoliko franjevačkih samostana te par pavlinskih (Bolonić, Žic, 1977: 144-153). Dakako, njihovo se djelovanje ne preklapa u potpunosti, tako su samostani prelazili iz vlasništva jednog reda u vlasništvo drugog nakon što bi se isti ugasio, ali njihov broj bio je velik s obzirom na površinu otoka i broj stanovnika. Biskup ipak nije smio vršiti vizitacije u samostanima i samostanskim kapelama koje su često privlačile velik broj vjernika, a sve ostale vizitacije morao je odobriti sam dužd (Polonijo, 1955: 201-208). Budući da to nije smio eksplicitno narediti, biskup je trebao pronaći alternativno sredstvo, neki neprimjetan način udaljavanja ljudi od staroslavenskog bogoslužja. Polonijo u svojem članku *Prvi uzmak glagoljice u Krčkoj biskupiji* navodi kako je to sredstvo bio šćavet. Šćavet je naziv za liturgijske knjige pisane latiničkim pismom, tj. prijevode liturgijskih knjiga na narodni jezik, živi govor stanovništva – dakle čakavsko, rjeđe štokavsko, narječje. Pojava šćaveta u liturgiji predstavljala je kompleksan problem stoga će o njemu detaljnije biti riječi u nastavku.

Ustvrdili smo kako svjetovne vlasti nisu bile oduševljene staroslavenskim bogoslužjem, a ni crkvene nisu za njega imale previše sluha. Promotrimo li situaciju na globalnoj razini uvidjet ćemo kako su obje strane pokušale iskoristiti ovaj fenomen pri ostvarivanju vlastitih ciljeva, a s lokalne razine postupci glede njegove zaštite čine se sporadičnima. Staroslavensko se bogoslužje stoga zadržalo samo u nekim otočnim sredinama, dok su preostale nekad glagoljske biskupije – recimo istarske – od njega odustale. Istarske su biskupije bile posebno podijeljene po religijsko-nacionalnom kriteriju, a polemike obiju strana bile su česte ne samo u sakralnom okružju nego i u javnom prostoru. Stoga Velčić govori o žustrim prepirkama na stranicama onovremenih tiskovina (Velčić, 2015: 2-3). Situacija je u Istri dovela do želje za instant-rješenjem ovoga problema, *tako je istarski biskup Ivan Krstitelj Flapp 1898. konstatirao u svom dijecezanskom listu i proglasio, da u njegovoj biskupiji nema nijedne crkve u kojoj bi se unatrag 30 godina rabio staroslavenski jezik, te da time nijedna crkva nema prava na slavensko bogoslužje* (Velčić, 2015: 5).

Vrhunac antiglagoljske politike na otoku Krku vidljiv je u postavljanju i premještaju biskupa Andrije Šterka 1893. godine na poziciju krčkog biskupa. Njegov dolazak Bolonić

nadopunjava opaskom da je austrijska vlast na biskupsku stolicu *dovela strance, premda je Krčka biskupija imala i tada vrijednih i sposobnih ljudi (i s doktorskom titulom) za biskupsku službu* (Bolonić, 1980: 32). Iako ga je dovela samo s obližnjeg kopna, njegov dolazak očito nije izazvao ovacije. Nedugo nakon toga vlasti su smijenile ovoga biskupa, poslavši ga u Trst, a na njegovo mjesto postavile onoga za kojeg su mislile da će se puno efikasnije razračunati s glagoljanjem.

Iako se lokalni kler trudio, u suradnji s biskupom Strossmayerom, dovesti na biskupsku stolicu nekog od otočana, nije bilo načina da se to učini, jer su glavni pretendenti bili zagovornici glagoljice – Antun Franki i Franjo Volarić (Bolonić, 1980: 32-33). Stoga Strossmayer slikovito piše: *Uvenut će vrbnički bosiljak i omišaljska ružica*, referirajući se pritom na spomenuta dva kandidata (Bolonić, 1980: 33) i njihovu nepodobnost za ostvarivanje ciljeva austrijske vlasti. Tako je, u dobi od četrdeset i sedam godina, Anton Mahnić imenovanjem od strane Franje Josipa I. i potvrdom pape Lava VIII. postao pedeset i treći poznati krčki biskup (Bolonić, Žic, 1977: 117).

V. 2. Pitanje šćaveta

Pitanje šćaveta i razloga njegova nastanka vrlo je kompleksno. Hercigonja navodi kako se uzrok pojavi šćaveta može naći *u mletačkoj kolonijalnoj politici* (Hercigonja, 2009: 166). Venecija je, kao strana vlast na otoku, postupno istiskivala glagoljicu, kao jedno od pisama u javnom životu. Glagoljica se inicijalno nije samo koristila za pisanje liturgijskih knjiga, njezina je upotreba bila puno šira, pa tako sudske i notarske spise nalazimo i na latinici i na glagoljici. Iako su u ranijim povijesnim periodima u javnoj upravi spisi pisani latinicom i glagoljicom jednake vrijednosti, glagoljica je označena kao *pismo s narodnim predznakom* te se kao takva istiskivala latinicom, a hrvatski jezik talijanskim ili latinskim (Hercigonja, 2009: 166). Kad je prestala upotreba glagoljice u javne svrhe, ostala joj je još primjena u Crkvi, ali i ondje počinju kolebanja.

Nedovoljan broj liturgijskih knjiga mogao bi sugerirati siromaštvo glagoljaškog klera, međutim to nije u potpunosti točno. Tim se nedostatkom prvenstveno misli na nedostatak liturgijskih knjiga pisanih hrvatskom redakcijom crkvenoslavenskoga jezika. Naime, Tridentски koncil je, u strahu od širenja protestantizma, 1568. godine donio zabranu privatnog, lokalnog tiska liturgijskih knjiga (Žubrinić, 1996: 259, 266), a sve knjige koje su u XVII. i

XVIII. otisnute, tiskane su pod nadzorom rimske Propagande⁹. U tu svrhu je u Rimu osnovana i glagoljska tiskara *Typographia polyglota* (Žubrinić, 1996: 258). Problem hrvatskih glagoljaša nastaje jer su Propagandina izdanja XVII. i XVIII. stoljeća bila namijenjena većem broju slavenskih naroda te je njihov jezik bio drugačiji od jezika starijih liturgijskih knjiga. Najviši crkveni krugovi pokušavali su privući i pravoslavne Slavene pod okrilje Rima stoga je odlučeno da se *hrvatske glagoljske liturgijske knjige redigiraju prema ruskom tipu staroslavenskoga jezika kakav su upotrebljavali ukrajinski grkokatolici* (Holjevac, 2005: 136).

Naime, upravo u vrijeme najveće nestašice liturgijskih knjiga, kada je Franjo Glavinić, vrsni poznavalac glagoljice i realne potrebe za novim reformiranim knjigama, za tisak priredio novi glagoljski misal, javila se utjecajna struja unutar rimske Propagande, stoga on nikada nije tiskan. Pretpostavlja se da je Glavinićeva jezična koncepcija išla u smjeru dodatnog kroatiziranja dotadašnjih liturgijskih knjiga, što ju je učinilo neprihvatljivom za onovremenu politiku interesnih skupina unutar Crkve (Holjevac, 2005: 137). Njihova je opcija bila ona objedinjavanja svih Slavena crkvenim knjigama na univerzalnom jeziku koji bi im svima bio razumljiv. Žubrinić navodi da se trebalo raditi o knjigama pisanim ruskim jezikom i ćirilicom, te da su Hrvati zbog dugogodišnje tradicije ipak zadržali glagoljicu (Žubrinić, 1996: 257-258). U tu svrhu zapravo se koristio jezik bliži onovremenim istočnoslavenskim narodima jer je njihov utjecaj bio iznimno jak. Popuštanje tim utjecajima bilo je uzrokovano ekumenskim tendencijama Vatikana, koji je pokušao tim ustupkom *približiti pravoslavne vjernike Katoličkoj Crkvi* (Žubrinić, 1996: 266), a priklanjanje jeziku bližem ukrajinskom opravdano je tvrdnjom o autentičnosti i ljepoti te redakcije, za razliku od one 'iskrivljene', balkanske, koju je predlagao Glavinić (Hercigonja, 2009: 169). Unošenje istočnoslavenskih jezičnih elemenata u liturgijske knjige naziva se *istočnoslavenizacijom*, ili kod nekih autora *rusifikacijom* (Žubrinić, 1996: 257-266) što nije u potpunosti točno.

Jezik tih knjiga nije bio razumljiv u hrvatskim krajevima, a i sama ideja univerzalnog jezika bogoslužja za Slavene, iako ukazuje na određeni otklon od krutog držanja triju svetih jezika, bila je neprimjenjiva u praksi. Stoga se kod vjernika i kod klera javlja otpor i neprihvatanje knjiga na *općem ilirskom jeziku* (Hercigonja, 2009: 168). I sama činjenica nerazumljivosti novih knjiga očit je problem u hrvatskim krajevima, no on se dodatno usložnjava zabranom upotrebe starijih izdanja liturgijskih knjiga pisanih prethodim jezičnim inačicama (Holjevac, 2005: 136-137). Istočnoslavenizacija jezika crkvenih knjiga učinila ih je

⁹ Propaganda tj. *Congregatio de Propaganda fide*, bila je institucija koja je sprječavala širenje krivovjerja i kontrolirala liturgijske knjige kako ne bi dolazilo do iskrivljavanja utvrđenih dogmi. Još se naziva i Svetim Zborom za širenje vjere.

nerazumljivim i na neki način iznevjerila osnovni element popularnosti i prihvaćanja staroslavenskog bogoslužja – upravo razumljivost masama vjernika. Suočeni s tim problemom, svećenici su samoinicijativno prepisivali ili tiskali tekstove iz starijih misala, pisanih hrvatskom redakcijom crkvenoslavenskog jezika, a pritom su jezik prilagođavali jeziku svakodnevice. Posljednji misal pisan hrvatskom redakcijom crkvenoslavenskoga jezika, bio je Kožičićev *Misal hrvatski* iz 1531. godine (Hercigonja, 2009: 167). Nakon njega došlo je do stoljetne pauze, a potom je u Rimu, pod nadzorom Propagande izdano devetnaest istočnoslaveniziranih glagoljskih knjiga (Žubrinić, 1996: 258).

Prvi istočnoslavenizirani misal otisnut je pod nadzorom fra. Rafaela Levakovića u Rimu, stoljeće nakon Kožičićeva, 1631. godine. Nakon što je Propaganda prvo pristala, a potom odbila tiskati Glavinićev misal, Glavinić je odbio sudjelovati u tiskanju novog misala i za tu službu predložio Rafaela Levakovića. Pod utjecajem ukrajinskih redaktora i cenzora Levaković je, iako na predlošku hrvatskih misala, u svoj unio mnoge elemente karakteristične upravo za istočnu redakciju crkvenoslavenskog jezika. Nakon *Misala*, Levaković je 1648. izdao i *Brevijar* u čijem predgovoru progovara o okolnostima nastanka ovih knjiga te vlastitoj dvojbi između želja crkvenih vlasti i potreba hrvatskog klera (Hercigonja, 2009: 170).

Nakon Levakovićeve, izdan je 1706. godine, pod pokroviteljstvom pape Urbana VIII., i misal Ivana Paštrića, kanonika u Zavodu svetog jeronima u Rimu, u kojem je prodor istočnoslavenizacije još veći nego u Levakovićevu (Žubrinić, 1996: 260, 261). Od njega se, osim po tome, razlikuje jedino po dodatku *nekoliko misa za nove svece* (Bolonić, 1980: 22). Nakon *Misala*, izašao je i Paštrićev *Brevijar*, također vrlo sličan Levakovićevu.

Posljednji od istočnoslaveniziranih misala bio je onaj Mateja Karamana, koji je potom obnašao službe *osorskog biskupa, a kasnije i zadarskog nadbiskupa* (Bolonić, 1980: 23). Karaman je studirao u Petrogradu i bio hrvatski misionar u Rusiji, gdje ga je uputio onovremeni zadarski biskup Vinko Zmajlović, kako bi načinio misal koji bi se vratio *pravom, crkvenoslavenskom jeziku* (Žubrinić, 1996: 260). Ondje je Karaman radio i na osnivanju glagoljaških samostana u svrhu već spomenute ekumenske politike Propagande. Karaman je s pomoćnikom, osorskim arhiđakonom Matijom Sovićem, pripremio Misal izdan 1741. godine i u njemu je *provedena potpuna rusifikacija, zapravo istočnoslavenizacija*, dijelom i jer je Karaman *pogrešno smatrao ruski jezik nasljednikom staroslavenskog jezika* (Žubrinić, 1996: 260). Karaman je pokušao učiniti nešto za glagoljaše u Hrvatskoj, stoga Propagandi šalje opis stanja u hrvatskim biskupijama tijekom XVIII. stoljeća, gdje navodi kako najviše glagoljaša ima upravo u Krčkoj biskupiji, gdje ih samo Vrbnik *ima stotinu, a cijeli Krk ima preko četiri stotine popova glagoljaša* (Žubrinić, 1996: 263). Ipak, razočaranje hrvatskih glagoljaša nije

ga štedjelo, pa je kod izdavanja novog misala skupina senjskih glagoljaša od Propagande tražila da na njemu ne radi Karamanov suradnik, Matej Sović, kako bi se izbjegao utjecaj istočnoslavenizacije (Hercigonja, 2009: 170).

Istočnoslavenizacija je uz Levakovićev izrodila još dva misala, Paštrićev i Karamanov, te mnoge druge liturgijske knjige, ali niti jedna od njih zapravo nije nadopunila nedostatak funkcionalnih liturgijskih knjiga. Na razne je načine kler pokušavao doskočiti ovome problemu. Čest je slučaj bio da su glagoljaši na misi tihe dijelove čitali iz latinskih, rjeđe staroslavenskih, misala dok su dijelove koji se čitaju naglas simultano prevodili svojim vjernicima (Bogović, 2000: 54). Neki su popovi glagoljaši prakticirali čitanje tihih dijelova iz novih misala, a dijelovi koji su se čitali naglas prilagođavani su govoru stanovnika (Holjevac, 2005: 137), a dio klera se sve više okretao upotrebi ščaveta, odnosno upotrebi latinice. Na užem području Rijeke pronađeno je čak osam ščavetanskih knjiga, a najstarija je *Misal hrvatski* Jurja Manzina¹⁰ nastala sredinom XVI. stoljeća. Ovaj Misal i samim naslovom aludira na izvor iz kojeg se tekst preuzima, Kožičićev *Misal hrvatski* otisnut 28. travnja 1531. godine, te je dosljedno kroatiziran Kožičićev *hrvatskokrkvenoslavenski jezik* (Hercigonja, 2009: 167). Analize dvaju misala potvrdile su njihovu tekstološku sličnost, a podudarnosti se uočavaju već od samih naslovnica (Holjevac, 2005: 141). O dugovječnosti ovog misala svjedoče i naknadno umetane molitve, ali i različiti rukopisi kojima su pisane što znači da se njime služilo više svećenika (Holjevac, 2005: 140). Ovaj misal čvrsta je potvrda otpora lokalne riječke zajednice prema *rusificiranim* misalima koji su im bili dostupni, ali i dokaz kontinuiteta glagoljaštva u toj sredini (Holjevac, 2005: 140).

Kako su novo otisnuti misali bili jezično neprohodni, većinom se nisu koristili, a u nedostatku izdanja s jezikom razumljivim vjernicima, svećenici su sami prepisivali knjige latiničnim pismom, pritom ih prevodili na narodni jezik, tj. dodatno kroatizirali, kao što je to bio slučaj kod jezika već spomenutog Manzinova ščavetanskog *Misala*. Slična je situacije bila i u susjednim istarskim biskupijama, gdje se još od kraja XVI. stoljeća može pratiti nedostatak liturgijskih knjiga te posebne odredbe istarskih biskupa o njihovu očuvanju i popravcima (Gorah, 2009: 581-584). To ipak nije pomoglo, jer su nepuna dva stoljeća kasnije istarske biskupije određene kao latinaške.

Važan element kod ščavetanskih liturgijskih knjiga upravo je jezična koncepcija – pretpostavka da se jezik knjiga treba prilagođavati jeziku sredine u kojoj se

¹⁰ Juraj Manzin bio je trsatski župnik s polovine XVII. stoljeća, a arhivska građa svjedoči i o njegovim drugim ulogama, poput notarske i kanoničke (Holjevac, 2005: 139).

koristi. Ova je koncepcija ne samo reakcija na istočnoslavenizaciju, već je dijelom nastavak na glagoljsku tradiciju i Kožičićev Misal (Holjevac, 2005: 143).

Istočnoslavenizacijom Katolička Crkva nije postigla cilj približavanja pravoslavnim vjernicima. Ustupak na planu jezika nije urodio ekumenskim plodom, no svi se autori slažu kako je šteta načinjena glagoljici u hrvatskim krajevima bila jako velika. Negdje je to značilo prelazak na korištenje šćaveta i latinice, negdje korištenje protestantskih knjiga otisnutih glagoljicom, u krajevima gdje su supostojali i pravoslavni obredi dolazilo je i do prelaska na pravoslavlje, dok u nekim crkvama dolazi do prelaska na latinski liturgijski jezik (Žubrinić, 1996: 257-266). Iz toga možemo jasno zaključiti o realnim posljedicama koje je istočnoslavenizacija zbilja donijela.

Šćaveti su se, dakle, koristili u mnogim crkvama premda živi, govorni jezik nije bio dozvoljen za liturgijsku upotrebu. I lokalne crkvene vlasti bile su svjesne te pojave, a neke su je prešutno odobravale. Presedan prešutnog odobravanja upotrebe šćaveta na otoku Krku učinjen je za vjernike Baške, koji su upravo stoga gravitirali bogoslužju pri pavlinskom samostanu (Polonijo, 1955: 201-208). Kako biskup nije imao jurisdikciju nad pavlinskom kapelom, nije mogao poduzeti nikakve korake pa je naprosto s negodovanjem odredio da se to pitanje riješi prigovorom svećenika Orbanića iz susjedne crkve pavlinskim redovnicima (Bolonić, 1980: 38). K tome još i sugerira da i Orbanić pokuša privući ljude čitanjem iz šćaveta na blagdane, jer je milodar vjernika bio prijeko potreban za izgradnju nove mjesne crkve (Polonijo, 1955: 206). Laički ovaj bi se postupak mogao prokomentirati zaključkom kako materijalizam nije svojstven samo današnjici. Međutim, objašnjavajući taj postupak s historiografske strane, uzimajući u obzir biskupov antagonizam prema glagoljici, Polonijo insinuira predumišljaj onovremenog krčkog biskupa Orsinija, proračunati zaključak kako je najbolji način da se staroslavensko bogoslužje odstrani upravo zamjena narodnim jezikom, koji nema priznat status liturgijskoga jezika, što u konačnici znači i njegovu zabranu te zamjenu latinskim (Polonijo, 1955: 208), a ne povratak na staroslavenski jezik. Osnovu takvog razmišljanja činila je *najstroža zabrana upotrebe živog narodnog jezika u staroslavenskom bogoslužju*, koju je još 1754. izdao papa Benedikt IV. (Bolonić, 1980: 36).

U novije vrijeme, dakle u XIX. stoljeću, kada je Propaganda potvrdila tu zabranu (Bolonić, 1980: 36), prodor narodnoga jezika u liturgiju podržavali su i lokalni krčki talijanaši i autonomaši, kako bi osigurali konačnu zamjenu glagoljanja latinskim bogoslužjem, što im je dakako osiguravala i već spomenuta činjenica njihova socio-ekonomskoga statusa (Polonijo, 1955: 201-209). Međutim valja istaknuti kako se prodor šćaveta tolerirao u nekim župama i zbog nužde – nedostatak liturgijskih knjiga i odbijanje korištenja novijih,

istočnoslaveniziranih, izdanja naveo je da se dozvoli supostojanje obiju verzija unutar istoga obreda. Tako su dijelovi svete mise prvo morali biti čitani na staroslavenskom jeziku, a zatim ponovno pročitani iz šćaveta na narodnom jeziku.

Bolonić, međutim, tvrdi kako se u Krčkoj biskupiji prodor šćaveta nije osjetio tek do XIX. stoljeća, i to zbog nedostatka crkvenih knjiga, a to potkrepljuje i materijalnim dokazima: šćavetanskim lekcionarima koji su pronađeni po župnim crkvama i kapelama na otoku (Bolonić, 1980: 39-40). Većinom se radi o lekcionarima otisnutim u Veneciji, a najbrojniji je među pronađenima Lekcionar senjsko-modruškog biskupa Ivana Krstitelja Ježića, otisnut u riječkoj tiskari Karletzky 1824. godine (Bolonić, 1980: 40). Taj podatak potvrđuje činjenicu kako šćavet u krčke crkve prodire tek u prvoj polovici XIX. stoljeća. On je pronađen i u drevnim glagoljskim uporištima, Omišlju, Vrbniku i Dobrinju, gdje se vjerojatno sve do tad nije koristio šćavet. Bez obzira na prodor šćaveta u liturgiju radi istočnoslavenizacije, u krčkim župama pronađeni su i primjerci istočnoslaveniziranih misala. Diljem otoka pronađeni su: dvadeset i jedan primjerak Levakovićeve misala te pet Paštrićevih i četrnaest primjeraka Karamanova misala (Bolonić, 1980: 81).

Problem istočnoslavenizacije jezika liturgijskih knjiga koji je propisala rimska Propaganda za hrvatske je krajeve, pa tako i za otok Krk, okončan tek 1893. godine, neposredno prije Mahnićeve dolaska na Krk, kada je Dragutin Antun Parčić iz Vrbnika tiskao svoj *Misal* po uzoru na hrvatski prvotisak – *Misal* iz 1483. godine, čiju tradicionalnu hrvatsku redakciju crkvenoslavenskoga jezika preuzima (Hercigonja, 2009: 171). Pri tiskanju svojega *Misala* Parčić je nailazio na mnoge poteškoće. Dok je misal još bio u pripremi, pismo kojim bi se tiskao bilo je posebice sporno. Nekolicina svećenika u Zadru zalagala se da se *Misal* tiska latinicom, kako bi svećenicima bio prohodniji, što je otvorilo polemiku s Parčićem i zagovornicima glagoljice (Bolonić, 1980: 30). Međutim, taj je *Misal* bio namijenjen vjernicima Barske biskupije kojima je konkordatom dozvoljeno uvođenje staroslavenskog bogoslužja. Inicijalno je od strane Propagande zamišljen misal s ćirilničnim pismom, ali intervencija ruskih utjecajnih krugova dovela je do zamjene ćirilice glagoljskim pismom (Bolonić, 1973: 422). Kako su Propagandina slova već bila trošna, Parčić je prvo sam odlio slova, pri čemu je bio prijavljen vlastima za krivotvorenje dukata no, bez obzira na poteškoće, tisak je započeo 1890. i dovršen nakon tri godine (Bolonić, 1973: 422-423). Svi su primjerci ovoga misala ođaslani u hrvatske župe, niti jedan primjerak nije dospio do Barske biskupije. Tome je uzrok i smanjenje broja tiskanih primjeraka pod utjecajem austrijskih diplomatskih krugova (Bolonić, 1980: 32). Drugo izdanje *Misala* odugovlačeno je spletkama, a po izdavanju je i zabranjeno, zbog anonimnih pisama i žalbi kako sadrži neka krivovjerja

(Bolonić, 1973: 424), također pod utjecajem antiglagoljske struje. Novo izdanje čekalo se sve do 1905. godine. Ovo, službeno drugo, izdanje zapravo je posthumno jer je Parčić preminuo tri godine ranije.

Parčićeva izdanja dokinula su istočnoslavenizaciju i, premda je tad glagoljanje bilo na svome kraju, a već prvi sljedeći misali tiskani su latinicom, Parčićev je rad vratio liturgijske knjige njihovu originalnu jeziku i izvornoj ljepoti, a krčkim glagoljašima dao dostojnu zamjenu starih, istrošenih liturgijskih knjiga i ščaveta kojima su se služili¹¹. Upravo zbog njegova doprinosa očuvanju glagoljice i uporabe staroslavenskoga jezika u liturgiji, A. Mahnić je u Parčiću vidio vrijednog suradnika. Nažalost, ova renesansa crkvenih knjiga nije staroslavenskom jeziku vratila primat koji je na nekim područjima imao do druge polovice XVI. stoljeća (Holjevac, 2005: 135).

V. 3. Mahnićev doprinos očuvanju staroslavenskoga bogoslužja

Ovakve okolnosti zatekao je A. Mahnić po dolasku na otok Krk 1897. godine. Goruća problematika staroslavenskoga bogoslužja 'zaskočila' ga je već na ređenju, koje se održalo u Gorici, 7. veljače 1897. godine, kada su mu krčki izaslanici poklonili nedavno tiskani, uvezani glagoljski misal Dragutina Antuna Parčića (Bolonić, 1980: 33). On im je zauzvrat obećao proučiti problem staroslavenskog kao liturgijskog jezika na otoku.

A. Mahnić je na Krk stigao 25. ožujka 1897. godine, a na pripremljenom svečanom dočeku, jedan od domaćih pretendena na biskupsko mjesto, krčki vikar Franjo Volarić upozorio je novog biskupa, vrlo odrješitim i pomalo zastrašujućim, riječima: *Znamo za upute koje imate glede glagoljice, ali ti se planovi mogu ostvariti samo preko naših tjelesa* (Bozanić, Strčić, 2002: 36). Ozbiljnost problema svakako je morala postati sasvim jasna novom biskupu, a ozbiljna spremnost suradnika da se premetnu u neprijatelje bila je nedvojbeno.

Kako je i obećao, A. Mahnić se na Krku bolje upoznao sa staroslavenskim bogoslužjem. *Staroslavenski liturgijski jezik sve se više u to vrijeme na društvenom planu vrednovao kao narodna tekovina*, kaže Bozanić, *a ne toliko kao crkvena stvarnost* (Bozanić, 2011: 513). Otuda i zainteresiranost javnosti za glagoljsku baštinu te strah od pozicije koju će

¹¹ Parčićev Misal nije svugdje primljen s jednakim oduševljenjem. Na njega se recimo u Senjsko-modruškoj biskupiji gledalo kao na porazan, jer je ondje glagoljanja poistovjećivano zbog istočnoslavenizacije s pravoslavnim običajima te kao protivno hrvatskome. Dok je na području Krčke biskupije ono bilo sastavnim dijelom identiteta hrvatskoga stanovništva, u susjednoj se biskupiji toliko 'udomaćila' upotreba ščaveta da je korištenje hrvatske redakcije staroslavenskoga jezika bilo neprihvatljivo za vjernike i kler (Bogović, 2000: 57).

zauzeti novi *biskup prema tom izuzetno osjetljivom kulturno-nacionalnom pitanju* (Bozanić, 2011: 513). Temeljit, kao uvijek, crkvene dokumente i ostale povijesne izvore vezane za ovu problematiku A. Mahnić je tražio sam (Bozanić, 2004: 20). U jednom od razgovora povjerio se župniku Brencetu, priznavši kako mu je upravo proučavanje statusa staroslavenskoga bogoslužja bilo teže od svih ispita i kako je to pitanje *mnogo morao studirati* (Bozanić, 2013: 51). Očito je, dakle, kako je A. Mahnić zbilja ozbiljno shvatio svoj zadatak te se nije zadovoljio unaprijed danim zaključcima.

Uvidio je tako A. Mahnić da se ne radni ni o kakvoj vrsti bunta u samo jednoj od brojnih hrvatskih biskupija među kojima dominira latinsko bogoslužje, upravo jer je o tome svjedočilo mnogo povijesnih izvora i crkvenih isprava. U prilog legitimitetu staroslavenskog jezika u crkvenim obredima išla je dozvola pape Inocenta IV. za glagoljanje benediktincima u Omišlju iz 1252. godine, kao i njezina potvrda kasnijom bulom pape Benedikta XIV. iz 1754., premda ne specificira na koje se župe odnosi (Bozanić, Strčić, 2002: 52-53). Važno je spomenuti i pontifikat pape Lava XIII. i njegovu sklonost Slavenima koja je dovela do proglašenja Ćirila i Metoda svecima, ali i tiskanja Parčićeva misala (Bozanić, 2004: 19). Međutim, uz problem liturgijskoga jezika vezivale su se i neke političke konotacije, pa je tako korišten i kod preporoditelja i za vrijeme revolucionarnih zbivanja 1848. godine (Bozanić, 2004: 18-19) kao element dokazivanja hrvatskog nacionalnog identiteta i kontinuiteta. To je izazivalo dodatne negativne reakcije na glagoljašku tradiciju pa je spomenuta papina bula dobila dva pojašnjenja. Prvo pojašnjenje odobrilo je upotrebu staroslavenskoga jezika i glagoljice u liturgiji, ali je isključilo mogućnost upotrebe onovremenog hrvatskoga jezika i latiničnog pisma, koji su se iz nužde ili sklonosti naroda i svećenika koristili u šćavetima. Kako to i dalje nije bilo dovoljno precizno protivnicima glagoljice i staroslavenskog bogoslužja, papa je suzio privilegij korištenja glagoljice i staroslavenskog jezika na samo one župe koje imaju tradiciju glagoljanja dulju od trideset godine (Bozanić, 2004: 19). Iako se običaj glagoljanja zaboravio ili dokinuo u ostalim biskupijama onoga vremena, koje su u jednom trenutku održavale liturgiju na staroslavenskom jeziku, pa su njihovi biskupi lako izvijestili Kongregaciju za obrede kako župa s pravim glagoljanja nemaju, u Krčkoj biskupiji ona je ostala očuvana u velikoj mjeri što je i izazvalo tako burne reakcije na naznake njezina ukidanja. Premda je privilegija staroslavenskoga bogoslužja bila isprva shvaćana kao povlastica pojedinih naroda, pa su je sukladno tome počeli tražiti i drugi, u ovom se periodu glagoljanje tumačilo kao povlastica pojedinih crkvi ili kapela. Protivnici glagoljice htjeli su taj privilegij dodatno suziti na povlasticu pojedinih svećenika, no Sveta je Stolica opovrgnula to tumačenje. Opća zbuđenost izazvala je i treće papinsko pojašnjenje koja kaže kako pravo

glagoljanja *nije utrnuto ako je u nekoj župi uslijed nestašice glagoljskih knjiga i nepoznavanja jezika prestalo staroslavensko bogoslužje za posljednjih trideset godina* (Bozanić, 2004: 20). Time je djelomice umanjena šteta koju je glagoljanju nanijela upotreba šćaveta.

Sve ove odredbe i opasnosti dovele su do većeg opreza i strožeg pridržavanja papinskih odredbi na lokalnoj razini. Sukladno njima zabranjena je uporaba šćaveta i određeno da se svećenici služe Parčičevim misalom. Sve je to sadržano u dekretu vikara Volarića izdanom još 30. rujna 1893 godine (Bozanić, 2004: 20).

Promjena pape, tj. početak pontifikata Pia X., označila je sa sigurnošću promjenu klime i ponovno nepovoljan stav spram staroslavenskog bogoslužja i glagoljice. Pio X. je sam ustvrdio kako se širenje glagoljice *izvan granica stečenih prava* treba spriječiti (Bozanić, 2013: 50), stoga se pitanju staroslavenskog bogoslužja trebalo pristupiti još opreznije.

Iako se shvaćanje privilegija na staroslavensko bogoslužje drastično suzilo, s privilegije naroda na privilegiju pojedinačnih crkvi, u Krčkoj biskupiji se očito radilo o ispunjenju prethodno danih prava, a i nove kriterije zadovoljavao je velik broj crkvi. Radilo se dakle o jeziku koji unutar Crkve posjeduje legitimitet. Stoga je A. Mahnić odlučio zanemariti dane mu upute i službeni stav vlasti te se prikloniti onome što je smatrao pravednim, kao što je to doduše činio i ranije, u ostalim pitanjima kojih se doticao.

Bila mu je očita *politička instrumentalizacija* (Milovčić, 2006: 64) ovoga pitanja zbog koje je problemu trebalo pristupiti oprezno, ali odlučno. U tome mu je pripomogao već spomenuti generalni vikar Volarić, i sam gorljivi branitelj glagoljaške tradicije na otoku. Mahnićeva odluka da upravo njega izabere za svoga vikara bila je mudro promišljena: Volarića je poznavao još sa studija, a osim što mu je bio poznat, bio je i vrsni poznavatelj staroslavenskog bogoslužja. Ova je odluka odraz otvorenosti u procjeni situacije i sklonosti pravdi. Tu tezu potvrđuje i Mahnićev odgovor vladinu namjesniku Rinaldiniju, koji je za svoga posjeta Krku s Mahnićem razgovarao upravo o njegovu stavu spram glagoljice. A. Mahnić je namjesniku na to pitanje odvratio kako se još nije do kraja uputio u problematiku glagoljice, kako to pitanje još uvijek proučava, na što je nadodao kako će, ako nađe da je ona legitimna pojava na otoku, zdušno krenuti u njezinu obranu i zaštitu te je neće ukinuti (Bozanić, 1991: 50).

Pritisak obiju strana, za i protiv glagoljice, kako kaže Slavický, *isprovocirao je rimski Congregatio de cultu divino*, tj. Kongregaciju za obrede, *da naredi crkvenopravnu reviziju lokalnih privilegija* (Slavický, 2013: 260). Stoga je, kako bi se detaljnije utvrdilo stanje s pravima glagoljanja, na otoku izvršena 'katalogizacija' te su glagoljske i latinske župe popisane s obzirom na uvjete koje je zadao papa. *Mahnić je kao prvi od biskupa predložio*

popis privilegiranih crkava (Slavický, 2013: 260), dok su ostali biskupi naprosto zaključili kako njihove crkve nisu imale ili su izgubile ovu privilegiju. U cilju utvrđivanja ovih prava sazvana i Sinoda u Krku 1901. godine.

V. 4. Sinoda u Krku 1901. godine

Biskupijsku Sinodu u Krku pripremao je A. Mahnić dulje vrijeme razgovorima sa svećenicima svoje biskupije. Biskup je tijekom svojeg boravka na Krku sazvaio čak dvije sinode, što možda samo po sebi ne djeluje kao značajan podatak, no svjedoči o njegovu angažmanu u životu zajednice jer u ono vrijeme sinode *na hrvatskom prostoru nisu bile tako česte* (Bozanić, 2006: 51). Taj je običaj donio iz Slovenije, gdje su bile češća pojava. Te su se sinode održale 1901. i 1911. godine, dok do treće planirane sinode nije došlo isprva zbog ratnih prilika 1914., a potom jer je biskupova smrt pretekla planiranu sinodu 1921. godine (Bozanić, 2006: 51).

Prva krčka sinoda izazvala je negodovanje i burne reakcije prije nego li se uopće održala! Pokrajinski sabor u Poreču uputio je tako 24. kolovoza 1901. godine *Promemoriju Svetom zboru za obrede u Rim kojim optužuje sinodu*, navodeći *da nema za cilj vjersku disciplinu, ni raspravu o vjeri i moralu, već samo proklamirati „slavenizaciju“ crkava* (Velčić, 2015: 6). Uslijedile su i druge žalbe na još neodržanu Sinodu upućene u Vatikan. Njihove su teze generalno političkog usmjerenja i zapravo nemaju religijsku težinu. Nazivajući staroslavensko bogoslužje *novotarijom* i opasnošću za *latinstvo istarskih otoka*, tj. otoka Krčke biskupije, apelira se na veto Kongregacije za obrede koji bi unaprijed zabranio bilo kakve odluke u korist glagoljanja (Velčić, 2015: 7). Bez obzira na međusobno optuživanje, prikriveno argumentiranim polemiziranjem, koje su obje strane slale Svetoj Stolici ili objavlјivale u onovremenim tiskovinama, do konkretnih koraka Vatikana protiv sazivanja Sinode i njezinih odluka nije došlo.

Sinoda se održavala tri dana, od 1. do 4. rujna 1901. godine u gradu Krku (Milovčić, 2006: 17). Na Prvoj krčkoj sinodi, između ostalog, bilo je riječi i o najvažnijem pitanju onovremene Krčke biskupije – jeziku liturgije. Zbornik sa znanstvenoga skupa *Duhovni lik i značenje krčkoga biskupa Antuna Mahnića (1850-1920), u povodu prijenosa posmrtnih ostataka krčkog biskupa dr. Antuna Mahnića iz Zagreba u Krk* donosni i rad mr. sc. Ivana Milovčića, *Briga biskupa Mahnića za liturgiju prema aktima Prve krčke sinode*. Ovaj rad bazira se na službenim zaključcima ove Sinode i razlaže ukratko najvažnije donesene odluke.

U pitanju liturgijskoga jezika, teološka logika, kojom su se svećenici na čelu s Mahnićem vodili, jest da čovjek svoju vjeru ne treba samo doživljavati intrapersonalno, već i na van, stoga pohađa liturgijske svečanosti, a kako bi ondje mogao iskazati svoju vjeru važan je element komunikacije i jezika izvedbe liturgije (Milovčić, 2006: 66). Kako je spomenuto, A. Mahnić je sam prikupljao podatke ne bi li izvidio poziciju staroslavenskoga jezika. Pritom je pronašao potvrdu o liturgijskom korištenju grčkog, latinskog, etiopskog, koptskog, armenskog i arapskog, uz slavenski jezik (Milovčić, 2006: 64). Primijenivši svoje spoznaje u liturgijskopravnom problemu svoje Biskupije, A. Mahnić je došao do zaključka kako se na grčki jezik na području onovremene Krčke biskupije (koja je tada obuhvaćala i nekadašnje Osorsku i Rapsku biskupiju) nastavilo korištenje staroslavenskoga jezika, što je potvrđeno već spomenutim papinskim bulama, premda u nekim crkvama supostoji i latinski kao jezik liturgije (Milovčić, 2006: 66). Stoga je izveden, nama danas tako očit, zaključak kako je staroslavensko bogoslužje samo prijevod rimskog obreda na staroslavenski jezik.

Dobra pripremljenost dovela je do usvajanja svih odluka, među kojima su i odredbe važne za jezik liturgije. A. Mahnić je pritom napravio mali iskorak i nagovijestio tendencije uvođenja jezika izvan skupine triju svetih¹², koje će se u širem kontekstu javiti nešto kasnije¹³. Naime, liturgijskopravni zaključak trodnevne sinode bio je da se, po papinu napatku, smije glagoljati samo u onim župama u kojima se to čini dulje od trideset godina (Bozanić, 2004: 21), a u tu je svrhu sastavljen i popis crkava i kapela s privilegijem staroslavenskog bogoslužja, ali i popis onih gdje se misa treba slaviti na latinskom jeziku, jer su privilegij izgubile ili ga nikada nisu ni imale (Milovčić, 2006: 66). Stanje privilegija prikazano u zaključcima Sinode nije promijenilo liturgijsku praksu na otoku, već je naprosto popisalo. Tako je na popisu otok Krk podijeljen na tri dekanata – krčki, vrbnički i omišaljski – te su u svakome od njih navedene župe s pravom glagoljanja. U krčkom, to su: *Poljica, Punat, Kornić, i sv. Fuska (Linardići)* s tri pripadajuća franjevačka samostana u Krku i Puntu te na Glavotoku (Bolonić, 1980: 42). U vrbničkom dekanatu glagoljaške župe bile su: *Baška, Draga Baška i Vrbnik (s Risikom i Garicom)*, a u omišaljskom dekanatu *Omišalj, Dobrinj (sa selima Krasom, Poljem i Rasopasnom) te Dubašnica i Miholjice* (Bolonić, 1980: 42). Iako su

¹² Trima svetim jezicima smatrani su hebrejski, grčki i latinski te je službeni stav Crkve bio da se jedino na njima može vršiti bogoslužje. Pitanje legitimnosti ostalih jezika u Crkvi, pa tako i staroslavenskoga, kamen je spoticanja s kojim su se susreli još Ćiril i Metod. Oni su zagovarali tezu o *trojezičnoj herezi* – tj. protivili su se elitizmu tih triju jezika i diskriminaciji ostalih (Žubrinić, 1996: 31). Otuda Ćirilova metafora božje ljubavi kao suncu koje jednako grije, kiši koja jednako pada za sve ljude, stoga svi ljudi imaju pravo slušati i razumjeti riječ božju na svom jeziku.

¹³ Pitanje jezika liturgije riješeno je tek Drugim vatikanskim koncilom, kada je dozvoljeno uvođenje narodnog jezika u bogoslužje. U Krčkoj biskupiji to je službeno riješeno za biskupa Karmela Zazinovića, 5. veljače 1965. godine (Bolonić, 1980: 34).

ova mjesta bila i na Bolonićevu popisu mjesta u kojima je pronađena upotreba šćaveta, papinom odlukom da se korištenje šćaveta iz nužde ne računa kao prekid glagoljanja, ove su župe zadržale svoje privilegije staroslavenskoga bogoslužja. Stoga ne čudi da je popis crkava i kapela s pravom glagoljanja obuhvaćao sve krčke crkve osim katedrale, a slična je situacija bila i s rapskim i creskim crkvama, gdje su samo crkve u urbanim sredinama bile latinske (Bolonić, Žic, 1977: 159). Talijanskim, tj. latinskim crkvama ostale su dakle župe: *Krk, Cres, Osor, Mali i Veli Lošinj i Rab* (Velčić, 2015: 7). Župe s pravom glagoljanja bile su dakle većinom u ruralnim predjelima, dok su gradske crkve Cresa, Raba i Krka bile latinske. To odgovara i nacionalnom sastavu stanovništva, jer je u gradovima prevladavala talijansko-talijanaška populacija, dok su u okolnim mjestima i selima živjeli Hrvati.

Na Sinodi je također odlučeno da biskupijski svećenici moraju poznavati i latinski i staroslavenski jezik, *kako ne bi bilo diskriminacije s obzirom na raspoređivanje službe u pojedinim župama i kako bi mogli slaviti službu Božju na oba jezika* (Milovčić, 2006: 70). Kako bi se to osiguralo, postavljeni su formalni uvjeti za pristupnike crkvenih redova i obnašatelje crkvenih službi: položeni ispiti obaju jezika i vještina izvođenja mise na njima (Milovčić, 2006: 70).

Mahnićeva se biskupijska sinoda dotakla i pitanja šćaveta. Biskup pritom podsjeća kako je još odlukom vikara Volarića određeno da se korištenje šćaveta zabranjuje, kao i miješanje govorenoga jezika s jezikom liturgije, te kako se šćaveti trebaju zamijeniti nedavno izdanim Parčićevim misalom. Po pitanju šćaveta A. Mahnić je zaključio da se većinom radi o upotrebi iz nužde (Milovčić, 2006: 66). Međutim, pozvao je na poštivanje spomenutih odluka te potvrdio zabranu upotrebe šćaveta, kako se ne bi ugrožavao opstanak staroslavenskoga bogoslužja i kompromitiralo taj fenomen u očima Vatikana (Bolonić, 1980: 42). Ova odluka izazvala je burne reakcije na ostalim otocima Biskupije. Sankcioniranje korištenja šćaveta A. Mahnić je i provodio, tako nalazimo dokumente kojima *suspendira jednog svećenika s pozicije začasnog konzistorijalnog savjetnika* upravo jer se u liturgiji služio svakodnevnim jezikom te njegov odgovor župniku u Puntu u kojem tvrdi da više nije vrijeme kada se činilo ustupke po pitanju upotrebe šćaveta iz nužde te da će se truditi iskorijeniti takve *zloupotrebe* (Bolonić, 1980: 42-43). Na Sinodi bilo je i riječi o budućoj Staroslavenskoj akademiji te su određeni osnovni koraci k njezinu osnivanju i zacrtan pravac njezina djelovanja (Bozanić, 2004: 21).

Ove odluke, kao i većina drugih vezanih za staroslavensko bogoslužje, izazvale su žestoke reakcije, kako pozitivne, tako i negativne. Neposredno prije nego su odluke biskupijske sinode stupile na snagu, te su reakcije postale posebno burne na ostalim otocima

Biskupije – Cresu i Lošinj. Tražilo se poništenje gotovo svih odluka Sinode: dokidanja staroslavenskog bogoslužja u svim župama nekadašnje Osorske biskupije te uvođenje latinskog kao obaveznog jezika u svim crkvama, poništenje zahtjeva poznavanja oba jezika za svećenike, a protivili su se čak i glagoljskom pjevanju (Velčić, 2015: 7-8). Slične su reakcije dolazile i iz Istre. Kako je pitanje i dalje podizalo mnogo prašine, Kongregacija za obrede u Vatikanu otezala je više od godinu dana odobravanje ovih zaključaka (Bozanić, 2004: 21). *Godine 1902., pretposljednje godine pontifikata Lava XIII., došlo do izričite potvrde svih dokumentiranih privilegija* (Slavický, 2013: 261), a reakcije za i protiv odluka Prve krčke sinode punile su novinske stupce čak i u idućoj, 1903. godini. Kontroverze su bile tolike da je Sveta Stolica pozvala samog A. Mahnića u Vatikan, kako bi opravdao svoje stajalište i obranio se od napada u tisku pred Pijom X. Kako nije bio pobornik glagoljice, očekivao se njegov strog stav. A. Mahnić je to i učinio, otputovao je u Rim, ali razina optužbi navela ga je da za audijencije kod Pape čak *odloži svoj biskupski štap i križ te stavi svoj mandat na raspolaganje*, uvrijeđen nepovjerenjem s kojim se prema njemu postupalo, posebice jer su izvor optužbi bile *liberalne novine* (Bozanić, 2013: 53). Konkretni koraci protiv staroslavenskog bogoslužja ni sada sa nisu dogodili, pa je A. Mahnić mogao nastaviti sa svojim planovima o njegovoj zaštiti.

Nakon što je staroslavensko bogoslužje dobilo ponovnu potvrdu svoje legitimnosti, A. Mahnić je mogao krenuti u osnivanje tijela za zaštitu glagoljice i staroslavenskoga jezika, jer se u realnu potrebu takve institucije uvjerio po dolasku na otok. To je predvidio kroz osnivanje Staroslavenske akademije.

V. 5. Staroslavenska akademija

Na ideju o osnivanju institucije koja bi na otoku Krku radila na očuvanju tradicije glagoljanja, A. Mahnića je navelo zatečeno stanje na otoku. Već je spomenuto kako je stanje s liturgijskim knjigama bilo poprilično loše, a broj dostupnih izdanja Parčičeva misala nije bio dovoljan da se zadovolje potrebe cijele biskupije. Također, problem je predstavljalo i neznanje staroslavenskoga kod mlađih svećenika, jer su većinom pohađali škole u Gorici i Zadru, u kojima se staroslavenski jezik nije učio. K tome, dio problema činio je i prodor šćaveta u liturgiju, koji je ugrožavao opstanak staroslavenskog bogoslužja. Kako bi se upotreba staroslavenskoga jezika u Crkvi nastavila, bilo je potrebno raditi na osvješćivanju

njezine važnosti te obrazovanju svećenika u tom području, ali i osiguravanju materijala na kojima bi radili.

Još na Prvoj krčkoj sinodi utvrđen je smjer Akademijina djelovanja pa je ona određena kao *skup ili društvo muževa vještih staroslavenskom jeziku, koji će se svom brigom baviti usavršavanjem i, prema apostolskim dekretima, očuvanjem u svetoj upotrebi, staroslavenskoga jezika* (Milovčić, 2006: 72). Brižljivo je popisan i skup njezinih ciljeva. Među njima se prvenstveno ističe marljivo izučavati staroslavenski jezik (Milovčić, 2006: 72) jer je postojala jasna svijest o tome kako će zaborav prije dokrajčiti ovu tradiciju od nasilnih nasrtaja izvana. U tom je smjeru gledao i cilj slanja mlađih svećenika na akademsko izučavanje ovoga jezika, kao i provjera znanja staroslavenskoga jezika onih svećenika koji dolaze u glagoljaške crkve (Milovčić, 2006: 72). Ono po čemu je Staroslavenska akademija i danas najviše poznata sumirano je u cilju objavljivanja knjiga i drugih spisa koji su potrebni ili korisni za njegovanje staroslavenskoga jezika i osnivanje tiskare koja bi ovom cilju služila (Milovčić, 2006: 72). Taj je cilj bio i naročito bitan jer je već nekoliko puta istaknuta nestašica glagoljskih knjiga. Dijelom cjelokupnog kompleksa koji je podrazumijevalo staroslavensko bogoslužje bilo je i glagoljaško pjevanje, stoga je određen cilj njegove reforme (Milovčić, 2006: 72).

Kao što u liturgijskopravnom smislu akti Prve krčke sinode nisu radikalno mijenjali stanje na otoku, već su ga samo reflektirali, tako ni u dijelu koji se tiče osnivanja i ciljeva buduće Staroslavenske akademije nema nikakvih radikalnih promjena, ne predlaže se ništa revolucionarno, već se naprosto stvarno stanje na otoku reflektira u koracima koje je potrebno poduzeti kako bi se postojeće stanje održalo i poboljšalo. Iako naizgled ne donose ništa novo, nego samo brigu i osvješćivanje važnosti postojećega, ove su odredbe izazvale čitav niz pozitivnih promjena kroz djelovanje Staroslavenske akademije.

Za svoje suradnike A. Mahnić je, prema već određenim ciljevima, odabrao ljude dobro upućene u staroslavensku baštinu. Iz Rima je pozvao Dragutina Antuna Parčića, autora posljednjeg glagoljskog misala i *najspremnijeg stručnjaka za glagoljsku liturgijsku književnost* (Bozanić, Strčić, 2002: 57) da stane na čelo buduće Akademije. Parčić je bio važan član i zbog svojeg tiskarskog iskustva, jer je ranije u samostanu svete Marije na Glavotoku imao tiskaru. Nažalost, Parčić je ubrzo preminuo i nije bio u mogućnosti sudjelovati u Akademijinu radu, ali je svoj tiskarski pribor ostavio Staroslavenskoj akademiji. Za sebe je A. Mahnić pridobio i već spomenutog Josipa Vajsa, češkog slavista.

Krčka staroslavenska akademija — Academia Palaeoslavica Veglensis formalno je osnovana 13. lipnja 1902. (Bozanić, Strčić, 2002: 57)., a počela je s radom u prosincu iste

godine (Slavický, 2013: 261). Njezino je otvaranje najavljeno nakon mise u crkvi trećoredaca u Krku, pomno odabranom jer je krčka katedrala bila izrazito latinaške orijentacije (Bozanić, Strčić, 2002: 57). Gesta izbora upravo te crkve predstavlja i lijep hommage trudu koji su redovnici u ovoj crkvi dugi niz godina ulagali u očuvanje staroslavenskoga bogoslužja u sredini koja je, za razliku od ostalih naselja na otoku, imala brojčanu premoć talijansko-talijanaškog stanovništva. Potom je uslijedila osnivačka skupština u biskupskom dvoru na kojoj je sudjelovala dvadeset i jedna osoba.

Vodstvo Akademije podijelilo se na utemeljitelje, podupiruće, počasne i redovite članove, ovisno o financijskoj potpori koju su priskrbili pri utemeljenju Akademije. Počasni su joj članovi bili đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer i senjski biskup Juraj Posilović (Bozanić, Strčić, 2002: 60) koji su se istakli i najvećim financijskim prinosom. Utemeljiteljima smatraju se *biskup dr. Antun Mahnić i dr. Dinko Vitezić*, nekadašnji zastupnik u bečkom parlamentu i pokrajinski financijski nadsavjetnik (Bozanić, Strčić, 2002: 58). Njima se pribrajaju i podupirući članovi: *vikar Franjo Volarić i vrbnički dekan i župnik Jakov Dminić, kurat Franjo P. Volarić iz Kornića te Čeh Josip Vajs* (Bozanić, Strčić, 2002: 59). Redoviti članovi Akademije bili su: *otac Ljudevit Brusić, iz samostana na Glavotoku, biskupov tajnik dr. Klement Kvirin Bonifačić, otac Stanko Dujmović, iz samostana krčkih trećoredaca, dr. Anton Gršković, kanonik u Krku, otac Jerko Jurišić, iz samostana u Portu, Jerko Gršković s Raba, Antun Lusina iz Osora, župnik Dubašnice Mihovil Mužina, kanonik Matija Oršić iz Krka, koralni vikar i kapelan, nekoliko puta spomenuti, Mate Polonijo, Frano Sabalić s Cresa, nadmjernik u miru dr. Mate Vitezić, upravitelj župe Bašćanske Drage Petar Zahija i provincijal trećoredaca otac Danijel Zec* (Bozanić, Strčić, 2002: 59). Nakon osnutka u počasne su se članove ubrojili i mnogi poznati znanstvenici poput Vatroslava Jagića, Frane Bulića i Josipa Vajsa, a u radu Akademije pomagali su i vanjski suradnici, među njima istaknuti pripadnici klera: kardinal dr. Franjo Bauer, grkokatolički biskup Andrija A. Szaptycki, dubrovački i križevački biskup Anton Marčelić, splitski biskup Franjo Nakić, ali i javni djelatnici poput Matka Laginje, Matka Mandića, Vjekoslava Spinčića i Rudolfa Strohala (Bozanić, Strčić, 2002: 60-61).

I sam popis osoba angažiranih oko Staroslavenske akademije u Krku impozantan je. Međutim, njezin je rad *započeo u vrlo skromnim uvjetima*, jer je *Akademija bila društvo bez institucionalne potpore i financijskih izvora* (Slavický, 2013: 261), a skupina velikih imena o kojima govorimo danas zapravo je u ono vrijeme bila skupina entuzijasta. Akademija je dakako svoje pokrovitelje imala u biskupima Strossmayeru i A. Mahniću, ali rijetko su je financirale austrijske i jugoslavenske vlasti (Bozanić, Strčić, 2002: 61). Premda bazirana na

nekolocini entuzijasta, Bozanić i Strčić navode kako je Staroslavenska akademija bila je *treća najviša znanstvena i kulturna institucija na cijelom južnoslavenskom prostoru, treća po redu osnivanja* (Bozanić, Strčić, 2002: 52). Njezino se djelovanje nastavilo na već spomenuto buđenje nacionalne svijesti, preporodna zbivanja i rast interesa za narodne tradicije, a s tim i interes slavista za još uvijek očuvane relikte staroslavenskoga jezika, spomenika i glagoljaškog pjevanja. Ipak, odvojenost od ostatka zemlje nije dozvolila širi utjecaj Akademije koji je za nju predvidio njezin idejni začetnik A. Mahnić. Akademijin utjecaj širio je Josip Vajs u rodnom Pragu gdje je, ponekad i s vlastitim financijskim sredstvima, izdavao neka Akademijina izdanja.

Za svoga djelovanja na Krku, od osnutka 1902. do raspuštanja 1927. godine, Staroslavenska akademija izdala je, kako stoji u revidiranom popisu koji donose Bozanić i Strčić, dvadeset i sedam naslova na latinskom i hrvatskom jeziku, a njihov je autor i urednik najčešće bio Josip Vajs (Bozanić, Strčić, 2002: 71-75). Prvo izdanje Staroslavenske akademije bila je knjiga o Dragutinu Antonu Parčiću, simbolični hommage Kvirina Klementa Bonefačića za njegov doprinos Akademiji, posebno njezinoj izdavačkoj djelatnosti, ali i za doprinos očuvanju staroslavenskoga bogoslužja i liturgijskih knjiga. Akademija je svake godine izdavala i svoj *Vjesnik* u dva sveska čiji je urednik bio Nikola Žic iz Punta (Bozanić, Strčić, 2002: 75). U njima se, nakon pomnog navođenja svrhe, načina rada Akademije i po nekoliko stranica dugog popisa članova te pravilnika, objavljivalo rezultate rada prethodne godine: zapisnike sa sjednica, godišnju bilancu i tekstove posvećene preminulim članovima, analize i transkripciju pronađenih rukopisa ili spomenika te tekstove o povijesti otoka. Sve to, ukrašeno s ponekom fotografijom, sadrži npr. *Vjesnik* iz 1913. godine (Žic, 1913: 5-124). Ova su izdanja tiskana u Mahnićevoj tiskari Kurykti koja se nalazila u prizemlju biskupskog dvora.

U sklopu djelovanja Staroslavenske akademije objavljeno je mnogo biblijskih tekstova, poput *Knjige o Jobu, Knjige o Ruti i proroka Izaije i Malahija*, ali i *Vesperal Rimsko-slovenski i glazbene partiture na staroslavenskom jeziku* (Bozanić, 2013: 55). Akademija nije izdavala samo liturgijske, već i znanstvene naslove, pa su tako objavljena Jelićeva i Vajsova djela iz povijesti Crkve, tj. Krčke biskupije, a tu su i priručnici za učenje staroslavenskoga jezika (Bozanić, 2013: 55). Tako je, primjerice, *Azbukar* sigurno bio od velike pomoći u svladavanju i usavršavanju glagoljičkog pisma (Bozanić, Strčić, 2002: 71-75).

Izdavaštvo Staroslavenske akademije baziralo se na tiskarskom priboru koji je Mahnićevoj tiskari Kurykti oporučno darovao spomenuti Dragutin Antun Parčić, uz poneke dopune u inventaru (Bozanić, Strčić, 2002: 62). Ova je tiskara bila osnova izdavaštva Staroslavenske akademije, ali i Mahnićeva angažmana u izdavanju periodike za pripadnike

klera i prosvjetnih sadržaja za pučanstvo Biskupije. Entuzijastična djelatnost Staroslavenske akademije i njezinih članova opala je s ratnim godinama te se broj članova smanjio u poratnom periodu (Bozanić, 2013: 55). Akademijina izdavačka djelatnost okončana je 1920. godine, zajedno s radom tiskare Kurykte koju su uništili arditi.

Staroslavenska akademija nadživjela je A. Mahnića, ali ne zadugo. Djelovala je do 1927. godine, kada je 22. lipnja odbor izglasao njezino formalno raspuštanje i priključenje onovremenoj Hrvatskoj bogoslovnoj akademiji u Zagrebu kroz *Staroslavenski (filološki) odsjek*, a na čelo su stali pročelnik mons. Svetozar Rittig i Josip Dujmović (Bozanić, Strčić, 2002: 64). Nažalost, Odsjek se smjestio na teritoriju neosjetljivom za glagoljašku tradiciju. Iz sredine kojoj je glagoljanje pripadalo, čijim je organskim dijelom bilo i gdje je javnost imala podijeljena, ali ipak snažna mišljenja, djelovanje Akademije preselilo se na zagrebački Odsjek u sredinu koja, ni u krugovima klera ni u krugovima laika, nije imala osjećaj za njega, koja ga nije doživjela. Stoga Odsjek nije zaživio, iako je formalno postojao do 1939. godine (Bozanić, Strčić, 2002: 64). Premda je Zagreb bio financijski i pozicijom bolja lokacija od, zabačenog i izoliranog Krka, element entuzijazma, kojeg je na Krku bilo u izobilju, u Zagrebu je izostao.

Ratna zbivanja ponovno su prekinula kulturnu djelatnost, ali po završetku Drugog svjetskog rata, nakon 1945. godine, fokus se ponovno zbog političkih interesa premjestio na glagoljicu i njezinu dugu tradiciju na hrvatskoj obali. Premda daleko od vremena Mahnićeve borbe s Talijanima i talijanašima, odvijala se nova diplomatska bitka, s novim akterima, ali sličnim tokom i ishodom. Staroslavensko bogoslužje i glagoljska baština koristili su se opet u političkom diskursu, opet u svrhu dokazivanja nacionalne posebnosti i nacionalnog identiteta Hrvata na istočnoj obali Jadranskoga mora. Lobiranje pred Međunarodnom komisijom koja je odlučivala o razgraničenju dovelo je do postava izložbe o glagoljici, kao dokazu slavenskog stanovništva u Istri i na otocima. U tu je svrhu osnovana i prva institucija-sljedbenica Mahnićeve Staroslavenske akademije i Staroslavenskog (filološkog) odsjeka – riječki Jadranski institut i njegov Zavod za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Rijeci (Bozanić, Strčić, 2002: 64-68).

Pročelnik Staroslavenskog (filološkog) odsjeka, dr. Svetozar Rittig svoj je doprinos nastavku rada Staroslavenske akademije, nakon prvotnog neuspjeha, dao 1952. godine, kada je s pozicije ministra transformirao Akademiju u današnji Staroslavenski institut te je Uredba o njegovu osnivanju izdana 18. ožujka 1952. godine (Bozanić, Strčić, 2002: 67). Tako je Staroslavenski institut u Zagrebu postao drugi nosilac djelatnosti Mahnićeve Staroslavenske akademije u Krku. Ova institucija, na čijem su se čelu nakon Rittiga nalazili važni hrvatski znanstvenici, kao što su Vjekoslav Štefanić i Anica Nazor, do danas se bavi proučavanjem i

očuvanjem staroslavenske baštine na hrvatskom, ali i mnogo širem, području te svoje rezultate objavljuje u glasilu *Slovo* (Bozanić, Strčić, 2002: 67), a nekad je uz njega izlazilo i glasilo *Radovi*. Današnji Staroslavenski institut u Zagrebu najznačajniji je nosilac tradicije nekadašnje Staroslavenske akademije jer, osim izdavanja svoga glasila, izdaje i mnoge stručne naslove te objavljuje i digitalizira glagoljsku pisanu građu. O svim svojim projektima, osim kroz periodička i znanstvena izdanja, Staroslavenski institut o svojem radu izvještava javnost i na svojim mrežnim stranicama¹⁴ te tako nasljeđuje Mahnićevu ideju o osvješćivanju važnosti staroslavenskoga jezika u razvoju hrvatske kulture i nacionalne posebnosti.

V. 6. Tiskara Kurykta

Premda osnovana prije Staroslavenske akademije, Mahnićeva tiskara Kurykta za nju je usko vezana. Većina izdavačke djelatnosti Akademije temeljila s upravo na njoj i njezinu priboru. Već smo prethodno naglasili kako je A. Mahnić, revolucionarno za svoje vrijeme, razumio i znao iskoristiti ulogu tiska u svrhu prosvjete i širenja svojih misli, stoga je ova tiskara bila osnova i njegovog medijskog djelovanja. Tu je praksu provodio i za života u Sloveniji, gdje je njegova riječ putem medija postigla velike odjeke. Njegov je *Rimski katolik* bio vrlo poznat i utjecajan, a bilo je izgledno da će tako uspješnu praksu i na Krku nastaviti jednakim sredstvima. O važnosti izdavaštva i tiska za njegov rad najviše svjedoči, učestalo citirana, Mahnićeva izjava *Ne mogu bez tiskare!* (Bozanić, 2013: 99). Mahnić je i svome tajniku Pilepiću govorio kako *moderni biskup mora ne samo biti novinar, nego mora imati i vlastitu tiskaru* jer tiskara izvrsno služi u *borbi dobra i zla*, stoga imati tiskaru znači *imati vlastito oružje, a ne posuđivati ga od nepouzdatih neutralaca* (Bozanić, 2013: 100). Očito je i iz ovih riječi kako je A. Mahnić upravo u tisak polagao mnogo nade i od njega očekivao veliku pomoć pri ostvarivanju svojih ciljeva.

Međutim, Krčka je biskupija do tada nije imala svoje tiskare, a i okolina nije baš najbolje razumjela njegove namjere. Nije im bilo jasno *čemu biskupu tiskara u malom Krku, gradiću od 1600 stanovnika, u blizini Rijeke s više tiskara* (Bozanić, 2013: 100). Već je nekoliko puta istaknuto kako je Krčka biskupija bila i siromašna, stoga plan o vlastitoj tiskari i financijski nije bio shvatljiv Mahnićevoj okolini.

Svjestan kako jedino kroz tisak može svoju riječ i misao proširiti tisućama u vrlo kratkom vremenu, A. Mahnić je odlučio sam preuzeti inicijativu osnivanje tiskare. Sredstva

¹⁴ Više o djelovanju ove vrlo važne ustanove danas i kroz povijest nalazi se na mrežnoj stranici Instituta: www.stin.hr gdje je dostupna i arhiva prethodno objavljenih radova.

za njezino opremanje namaknuo je vrlo vješto – ponudio je svojim svećenicima kupnju dionica buduće tiskare, a oni su to prihvatili pa je dioničarskim novcem kupljen tiskarski pribor njemačke ljevaonice *Poppelbaum* (Bozanić, 2013: 100). Tiskara je tako za kratko vrijeme u svom inventaru imala glagoljska, ali i grčka te ćirilična i latinska slova (Bozanić, 2013: 55).

Kuryktu je A. Mahnić osnovao 1899. godine, svega dvije godine po dolasku na Krk, i smjestio je u prostorije u prizemlju biskupskoga dvora. Ime je dobila po antičkom nazivu za grad i otok Krk. Prva tiskovina koju je A. Mahnić u njoj pokrenuo bio je biskupijski vjesnik – *Acta curie episcopalis Vegliensis*. Ovaj službeni list izlazio je jednom mjesečno, ili u iznimnim slučajevima kao dvomjesečnik, te je bio Mahnićeva platforma za komunikaciju sa župnicima u Biskupiji (Bozanić, 2013: 57). U njoj su tiskani i službeni dokumenti Biskupije, molitvenici i katehetski priručnici i druge biskupijske potreštine, a pri osnivanju ju je preporučio i za javnu upotrebu.

Iako je osnovana prva, njezino je djelovanje snažno vezano za Mahnićevu Staroslavensku akademiju. Tako je većina Akademijinih izdanja otisnuta upravo u Kurykti. Na čelu Akademije, kako je već spomenuto, A. Mahnić je želio vidjeti Dragutina Antuna Parčića, no on je preminuo prije njezina osnutka, a kao svoj doprinos ostavio je Mahnićevoj tiskari svoj tiskarski pribor. Budući da je u tisku bio jako iskusan, jer je osim svoje vlastite tiskare sudjelovao u radu tiskare rimske Propagande, Parčićeva bi pomoć u radu tiskare bila velika, no i materijalni doprinos bio je znatan.

Ova je tiskara otisnula ne samo izdanja Staroslavenske akademije, nego i ostale tiskovine čiji je pokretač i pokrovitelj bio biskup A. Mahnić. Njih je zbilja bilo mnogo, što i ne čudi s obzirom na njegovu svijest o ulozi medija u društvu. Tako su u Kurykti tiskani: *Pučki prijatelj* (1899-1911), *Hrvatska straža* (1903-1908), list *Sanctissima Eucharisia* koji je potom prerastao u list *Svećenička zajednica* (1911-1918), *Glagolitika* (1902-1919) i *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku* za godine 1912. i 1913. (Bozanić, 2013: 101). Ove su tiskovine bile namijenjene vrlo šarolikim ciljanim skupinama, te je i njihova tematika bila drugačija. Namjena ovih tiskovina seže od pomoći svećenicima pri njihovom radu sve do koristi za 'malog čovjeka' u njegovu svakodnevnu životu. Zajednički im je nazivnik jedino ista ideološka podloga koju je ovaj biskup njima širio – konzervativne katoličke vrijednosti.

Mahnićeva je tiskara prestala s radom 1920. godine. Po svom dolasku, njezine su prostorije poharali talijanski arditi i devastirali je, a devet godina kasnije je prodana (Srdoč Konestra, 1995: 125). Kraj rada tiskare, kako je spomenuto, označio je i kraj izdavačke

djelatnosti Staroslavenske akademije na Krku, ali i kraj izdavanja ostalih Mahnićevih tiskovina, koje su većinom ugašene ili prethodno preseljene u druge tiskare.

Bez obzira na kratki period djelovanja Kurykte, ona je predstavljala temelj mnogim biskupovim potezima. Kako je sam kazao, ona je bila osnova njegove samostalnosti u djelovanju, oslonac u promicanju vrijednosti koje je zastupao. U toj je tiskari otisnuo i važna djela za očuvanje staroslavenskoga jezika i bogoslužja, ali ne samo u 'velikim' izdanjima Staroslavenske akademije, nego u kroz mnoštvo knjižica i katekizama za svećenike koji su ovaj jezik morali usavršiti ili savladati. Kroz periodiku koju je izdavala ova tiskara, A. Mahnić je uspostavio čvrstu vezu, isprva s otočanima, a potom i sa širim krugom čitatelja u Hrvatskoj.

Djelovanje biskupa Mahnića bilo je orijentirano zaštititi staroslavenskog jezika u liturgiji na temeljima načela pravednosti i tolerancije, očuvanja narodnog identiteta i običaja koji su im bili svojstveni. Stoga se A. Mahnić ovu 'narodnu posebnost', kao vid božjega dara (Bozanić, 2013: 105)., posebno zauzimao, a istu je brigu kasnije posvetio i hrvatskom jeziku.

VI. Odnos s otočanima – djelovanje kroz tisak

Spomenuta je već nekoliko puta Mahnićeva, za njegovo vrijeme vrlo vizionarska i mudra, orijentiranost tisku u cilju širenja informacija, ali i reflektiranju poželjnog ponašanja kako klera, tako i laika. Još od organizacije katoličkoga skupa u Ljubljani, A. Mahnić je zasigurno uvidio koliko se može postići medijskim djelovanjem. S takvim saznanjima počeo je, kako je spomenuto, djelovati i na Krku.

Isprva kroz službeni biskupijski list, a zatim kroz ostale tiskovine pod svojim pokroviteljstvom, A. Mahnić je pokušao apelirati na ljude, educirati ih i promovirati dobro poznati sustav vrijednosti svojim tekstovima. Svaka od njegovih tiskovina imala je specifičnu namjenu, publiku i sukladno tome tematsko usmjerenje. Tako su već spomenute novine *Pučki prijatelj* (1899-1911) bile određene kao list o gospodarstvu i svakodnevici prosječnog čovjeka ovoga kraja, list koji je progovarao o temama zanimljivim malim ljudima – poljoprivredi, udruživanju u zadruge, tehnikama poboljšanja proizvodnje, izbjegavanju bolesti i svim onim temama koje su se u ostalim novinama rijetko probijala u novinske stupce pune članaka o političkoj nesigurnosti toga vremena.

Uz 'gospodarsku početnicu' kakav je bio *Pučki prijatelj*, poznata je i Mahnićeva *Hrvatska straža* (1903-1908), list koji učestalo vezujemo uz tzv. Hrvatski katolički pokret. Neki autori u osnivanju *Hrvatske straže* čak vide početak organiziranoga pokreta hrvatskih katolika (Krišto, 1994: 17). *Sanctissima Eucharisia* i kasnija *Svećenička zajednica* odvele su na širi nivo ono što je A. Mahnić započeo još u svojem službenom biskupijskom glasilu. Ove su tiskovine služile kao pomoć kleru, koji se svakodnevno suočavao s kontrastom vrijednosti koje su propovijedali i društvenih promjena pod utjecajem sve većeg liberalizma, kojeg nisu mogli zaustaviti.

Mahnićovo je djelovanje kroz tisak bilo toliko jako da je, po uzoru na njegove novine, 1905. godine počeo izlaziti i list za mlade katolike – *Luč* (Krišto, 1994: 225) čije je uredništvo nasljeđovalo njegove konzervativne vrijednosti i ideju organiziranja katolika u društvu.

U većini ovih tiskovina biskup Mahnić zauzimao se i za određene političke ideje te obranu nacionalne posebnosti Hrvata, no one nisu proizlazile iz njegova aktivnog političkog opredjeljenja za program neke stranke, već iz njegovih religijskih stajališta, o čemu će detaljnije biti riječi u nastavku.

Od svih ovih glasila javnosti su najpoznatiji *Pučki prijatelj* i *Hrvatska straža*, a i njihov je utjecaj na onovremeno društvo bio najznačajniji zbog tematskog određenja. Kroz

sve te tiskovine A. Mahnić htio je uspostaviti odnos sa stanovništvom svoje biskupije, ali i cijele Hrvatske, steći povjerenje i pokazati angažiranost za njihov boljitak. Stupanje u odnos s malim čovjekom hrvatske obale i otoka je najočitiije upravo na stranicama *Pučkoga prijatelja* – lista koji već na naslovnoj stranici odaje notu sentimenta i sugerira prisnost s čitateljem. O njegovoj namjeni svjedoče i podnaslovi koje je list nosio: *Poučno - gospodarski list*, pa *Ilustrovani poučno - gospodarski list*, a nakon 1907. i *List hrvatskom seljaku za pouku i zabavu* (Božić, 2005: 138) koji najbolje odaje sentiment njegova idejnog začetnika.

VI. 1. Pučki prijatelj i utjecaj na gospodarske promjene

Povijesni je pregled zbivanja na Krku, u kontekstu turbulentnog perioda prijelaza XIX. u XX. stoljeće, pokazao kako je situacija i politički i ekonomski bila nezavidna. Učestale promjene vlasti i nacionalne trzavice bile bi dovoljne da zaključimo o nepovoljnom utjecaju na život stanovnika. No znamo li da su se one samo nastavile na ratna stradanja, epidemije, gospodarsku krizu i iseljavanje, sasvim nam je jasna Mahnićeva potreba da izmučenom stanovništvu daruje prijatelja, osobu koja će brinuti o temama koje i njih brinu, koja će im pomoći savjetom. Tijekom 1897. i 1898., A. Mahnić je *obišao župe i dobio cjelovitu sliku krčkoga gospodarstva* (Božić, 2005: 138), a ono što je zatekao ondje očito ga je zabrinulo. Stoga je u svom već utvrđenom stilu započeo socijalno djelovanje, utemeljivši 23. prosinca 1899. pučko-gospodarski list *Pučki prijatelj*. Velčić citira A. Mahnića, koji je tematski odredio list u prvome broju, kazavši kako će objavljivati članke o *domaćem gospodarstvu, poljodjelstvu, vinarstvu, ribarstvu o svem, što može kako poučiti puk, kako će si poboljšat svoje materijalno stanje* (Velčić, 2006: 58). Sam biskup u članku odgovara na logično pitanje: otkud jednom kleriku, k tome biskupu, interes za gospodarska pitanja i svakodnevicu, kazavši kako *gospodarstvena propast ne ostaje bez upliva na moralni, čudoredni život, da za onom slijedi i čudoredna propast, osobito, ako ne ima prave, tvrde vjere*, a potom upućuje apel javnim djelatnicima – učiteljima i svećenicima – educiranim ljudima koji mogu pomoći da se angažiraju pri pisanju ovog lista (Božić, 2005: 139).

Kako bi što bolje educirao primorskog seljaka, kojem je u krajnjoj liniji bio namijenjen, o temama na kojim se temelji njegova financijska sigurnost, *Pučki prijatelj* svoje članke morao činjenično utvrditi. Stoga su članci objavljeni u ovome listu izlazili iz pera iskusnih ljudi – *agronoma, učitelja i svećenika* – među njima isticao se agronom Franjo Trampuž (Božić, 2005: 141). No pritom članci nisu gubili na razumljivosti, jer je tekst bio primijenjen čitatelju i *pisan lako razumljivim jezikom* (Velčić, 2006: 58-59). Dapače kad je

riječ o kompleksnijim temama ili upotrebi stručne terminologije u člancima se pored termina koriste i lokalni ekvivalenti. Tako se pojam 'štedno-kreditnih zadruga' u ovome listu naziva lokalnim nazivom *posujilnica ili posudilnica* (Božić, 2005: 132), kao naziv čije je značenje čitateljima vrlo transparentno.

Osim sudjelovanja u nastanku lista i njegovoj popularizaciji kod svojih vjernika, A. Mahnić je svećenicima namijenio dodatnu prosvjetiteljsku ulogu, stoga im je naložio da, uz angažman u pisanju članaka, svojim župljanima održavaju predavanja na kojima će ih upućivati kako popraviti svoju proizvodnju i izbjegavati bolesti nasada (Božić, 2005: 138).

Pomoć otočanima, koji su se većinom bavili poljoprivredom, posebice uzgojem vinove loze, u njezinu poprilično primitivnom obliku, pokušala se pružiti kroz ideju poljoprivrednih zadruga. Ideja gospodarskih udruženja u hrvatske je krajeve stizala isprva sa svećenicima koji su se školovali u Gorici, gdje su one osnivanje već sedamdesetih godina XIX. stoljeća (Božić, 2005: 132). Kako je udruživanje bilo službeno poticano od strane vlasti ubrzo se počelo širiti i u ovim krajevima.

Mehanizam zadruga bio je vrlo jednostavan – osnivač zadruga ili dobrotvor pri osnutku dao bi zadruzi financijsku injekciju, ona se koristila za poboljšanje proizvodnje članova zadruga, a dio prihoda kasnije se izdvajao i odlazio u zadružnu blagajnu – tako je ona imala funkciju štedionice i kreditora. Kako je već spomenuto, za taj se tip zadruga *Pučki prijatelj* koristio lokalnim izrazom *posujilnice ili posudilnice* (Božić, 2005: 132). Zadruga je za seljake mogla obavljati i nabavu materijala te potrebnog alata za rad. Neke su zadruga bile pandan cehovima, pa su se tako udruživali proizvođači vina, stočari koji su prodavali mlijeko ili ribari (Velčić, 2006: 60), dakle poljoprivrednici iste djelatnosti.

Mahnićev je list bilo poprilično angažiran u promicanju ideje seljačkog udruživanja. Na stranicama *Pučkog prijatelja* čitatelji su mogli pronaći podatke o potrebnim koracima pri osnivanju zadruga, osnovnom mehanizmu njihova djelovanja te pravima i obvezama njihovih članova. List je poticao na udruživanje, posebice zbog svijesti o malim, parceliziranim, posjedima na kojima su radili krčki seljaci i njihovoj nekonkurentnosti na širem tržištu. Svakako, prednost udruživanja bilo je i osiguravanje seljaka od zaduživanja kod lihvara s vrlo visokim kamatnim stopama, koje je u ovom periodu bilo jako česta pojava (Velčić, 2006: 58). List je izvještavao i o situaciji u istarskim zadrugama, koja je otočanima bila važna jer je ondje bilo smješteno središte regije, ali i u onim austrijskim (Božić, 2005: 133). Budući da su zadruga bile i projekt propagiran od strane vlasti, kroz njih stanovnici su mogli dobiti određenu financijsku potporu što je zadruga dodatno populariziralo.

O uspješnosti Mahnićeve *Pučkog prijatelja* u poticanju na osnivanje *posujilnica* svjedoči da ih je na području Krčke biskupije neposredno prije Prvog svjetskog rata bilo čak petnaest (Velčić, 2006: 59) od čega se kasnije održalo njih osam. Na Krku je prva otvorena u Vrbniku 1899., a kasnije je udruživanje nastavljeno u Dobrinju, Baški, Omišlju, Puntu, Korniću i Dubašnici. Neke su zadruge imale i zajednička skladišta, *magazine*, u kojima su seljaci mogli dobiti potrepštine za rad na zemlji (Velčić, 2006: 59). I žene su imale važnu ulogu u osnivanju zadruga, a na Krku je na biskupov poticaj otvorena i ženska zadruga, 1910. godine u Omišlju, a u njezine djelatnosti spadalo je šivanje i pletenje, tkanje platna, pranje i glačanje – što je bilo posebno važno zbog izrade jedara za brodove (Velčić, 2006: 60). Spomenuta kriza jedrenjaka djelomice je premoštena također Mahnićevim angažmanom. Naime, u udruženja koja su nastala na njegov poticaj svrstavamo i parobrodarsko udruženje s četiri parobroda, za čiji je osnutak ovaj jako poduzetni biskup čak dobio potrebna sredstva od bečkih vlasti 1906. godine (Velčić, 2006: 61). Zadrugna misao se čvrsto ukorijenila među pučanstvom na otoku Krku, a najveća zasluga pripada *neumornom agitiranju Pučkog prijatelja* (Božić, 2005: 133).

Kako je Krk ipak bio mali otok, a Mahnićeve ambicija pomaganja mnogo veća, list je prerastao otok te je bio rado čitan na susjednim otocima i u Istri. Tako se godine 1911. tisak *Pučkog prijatelja* prebacio u Pazin, jer je bio hrvatsko kulturno i političko središte u Istri, zatim odatle u Trst, jer je za vrijeme Prvog svjetskog rata uništena pazinska tiskara (Božić, 2005: 149, 151). Pritom je nastavio pratiti situaciju na otoku u svojim člancima, prema njoj se kritički odnosio, kao i do tad, ali međunacionalne trzavice na području Trsta dovele su do njegova ukidanja, pa je posljednji broj ovog Mahnićevog 'dara primorskom seljaku' tiskan 11. siječnja 1929. godine (Božić, 2005: 152).

Važnost *Pučkog prijatelja* u skućenim otočkim prilikama nedvojbeno je. Kako je već spomenuto, A. Mahnić je u njemu vidio učitelja otočana, ali i prijatelja i savjetnika koji će mu biti od velike pomoći. Ova prosvjetiteljska ideja imala je doduše svoju religioznu podlogu, ali ponudila je pomoć najpotrebnijima. Uz ovaj se prosvjetiteljski rad vezuje i promocija seoskog udruživanja, koje je jednako dobro prihvaćeno kao i sam *Pučki prijatelj*. Efekt zadruga na stanovništvo možda nije uzrokovao socijalnu mobilnost ili bogaćenje, ali on je zasigurno uvelike ublažio teške socijalne uvjete, olakšavši stanovništvu u nabavi potrepština, odjeće i oruđa, pribavljanju potrebnog kapitala, ali i korisnih informacija o poslu ili načinu kontrole prihoda i rashoda. O ukorijenjenosti ideje zadruga, koja se također promovirala i prakticirala u kasnijim periodima, i političkim režimima, svjedoči činjenica da se i danas, od vrlo starih stanovnika, može čuti naziv 'zadruga' kao naziv za prodavaonicu koja se nalazi na mjestu

nekadašnjih seoskih udruženja. Čini se da je, uz brojne druge elemente, baš Mahnićeva briga za stanovništvo potisnula etiketu stranca.

Cjelokupno djelovanje *Pučkog prijatelja* težilo je pomoći seljacima, ali ne samo poradi njihove ekonomske stabilnosti, nego i zbog eliminacije potlačenosti. Naime, kako je već spomenuto, Hrvati su na Krku činili tu seljačku populaciju, dok su Talijani većinom bili višeg socio-ekonomskog statusa. Ta je nesigurnost onemogućavala njihov ravnopravan položaj za koji se tako snažno zauzimao biskup Mahnić. U pravcu te ravnopravnosti i djelovao je i biskupov časopis *Hrvatska straža*.

VI. 2. Hrvatska straža i Luč te stvaranje Hrvatskog katoličkog pokreta

Nakon dolaska na Krk i promatranja prilika u hrvatskim zemljama, A. Mahnić je zaključio o potrebi lista koji bi na teritoriju Hrvatske odigrao istu ulogu koju je u Sloveniji odigrao *Rimski katolik*. I ovdje je bio potreban list koji će upozoravati na položaj konzervativnih katoličkih vrijednosti u društvu te time utjecati na javno mnijenje. Časopisu *Hrvatska straža*, koji je izlazio u periodu od 1903. do 1908. godine, bila je namijenjena upravo *uloga obrane kršćanskih načela u javnom životu* (Matijević, 2001: 143).

Mahnićevim pozivanjem na "kršćanska načela" započela je u tadašnjem hrvatskom društvu "razdioba duhova", tj. razdvajanje kršćanskih ideja od onih za koje se držalo da su s njima nespojive (Matijević, 2001: 144) te je tako i u hrvatskim zemljama došlo do polarizacije na dobro i loše po Mahnićevu već znanu devizi aut-aut. Kao što je još u Sloveniji propagirao, A. Mahnić je vjerovao u dva tabora, prvi bismo mogli definirati kao Kristov, dok je u drugi tabor spadalo sve što je prvome oponiralo ili se za njega nije dovoljno jasno odredio. Biskup Mahnić je u tom pogledu bio poprilično beskompromisan, pa je zbog toga često određivan kao radikal. Posebice se to odnosilo na liberalne težnje u javnom prostoru – politici, kulturi, književnosti.

Upravo na stranicama svog časopisa, *Hrvatske straže*, ustajao je A. Mahnić protiv svega što je *kršćanstvo, i na njemu utemeljen svjetonazor, sve više ugrožavalo širenjem liberalnih ideja* (Matijević, 2001: 143). Pritom je pozivao na udruživanje katolika u društvu, na ustrajnost i vjernost vlastitim načelima i crkvenom nauku. Stoga se upravo u početak djelovanja *Hrvatske straže* datira i početak organiziranog Hrvatskog katoličkog pokreta. Ideja udruživanja katolika u društvu u hrvatske je zemlje došla s povratkom studenata s europskih sveučilišta, iz Njemačke, Austrije, Češke i Slovačke (Boban, 1995: 200) i oživljavanjem

političke scene u poratnom razdoblju. Bez obzira na to, njegovim se osnivačem i idejnim začetnikom u Hrvatskoj smatra upravo biskup A. Mahnić. Ovakvi su se pokreti u svim zemljama temeljili na enciklici *Rerum novarum* pape Lava XIII. koja je potakla na osnivanje mnogih katoličkih udruženja (Bogović, 2006: 76).

Hrvatski katolički pokret¹⁵, kakav je zamislio A. Mahnić, trebao je onovremenoj političkoj i kulturnoj stvarnosti služiti kao poziv na izjašnjavanje za jedan od tabora i nije trebao imati funkciju sudjelovanja na političkoj sceni. Biskup Mahnić smatrao je kako političko djelovanje treba prepustiti laikatu, tj. vjernicima laicima, te je bio strogo protiv stranačke pripadnosti svećenika (Krišto, 1994: 196). Političko djelovanje svećenstva odobravao je tek u iznimnim situacijama, kako bi se izbjeglo stvaranje iskrivljene slike o pripadnicima klera kao onima koji žele udio u i svjetovnoj vlasti (Krišto, 1994: 196). Dakle, iako je smatrao poželjnim uključivanje laika u crkvenim strukturama, kroz razne aktivnosti, A. Mahnić je smatrao kako se svećenici ne bi trebali aktivno uključivati u političke strukture (Bogović, 2006: 78). Biskup je alternativu za aktivno uključivanje svećenstva u politiku vidio u laicima koji bi svojim djelovanjem u politici sami radili na zaštiti katoličkih načela kojih se drže. Kroz odgoj mladih, podučavanje mladeži na tim načelima, dugoročno gledano, jednoga dana bio bi ostvaren cilj trajnog prihvaćanja katoličkih načela u političkom, ali i kulturnom životu zemlje. Za razliku od današnjice koja njeguje kult mladosti, stvoren šezdesetih godina XX. stoljeća, Mahnićovo je vrijeme još uvijek bilo ono u kojem je upravo zrela dob bila povezivana s mudročću, dok se mladenaštvo tretiralo kao prolaznom ludošću (Hobsbawm, 2002: 249-252). Plasirati pitanje mladih u tom je kontekstu vjerojatno bilo neuobičajeno. Stoga je biskup Mahnić poticao stvaranje udruženja katolika, akademskih i kulturnih, u sklopu kojih bi se radilo na angažiranju mladih.

Upravo zbog toga A. Mahnić se, kako je već spomenuto, posebno veselio katoličkom listu za mladež *Luč* koji je počeo izlaziti u Beču te je za njega i dosta pisao. U *Luči* je objavljivao poslanice mladima. U njima je učestalo upozoravao mlade na opasnosti modernoga društva – prodor racionalizma koji pokušava zaobići *načelo čovjeka* relativizacijom vrijednosti (Žužić, 2006: 95-96). A. Mahnić je opasnost vidio i u egoizmu, koji udaljava ljude, ali i nacionalizmu – *koji je pokušao potisnuti religiju iz sve javne sfere*

¹⁵ Hrvatski katolički pokret bio je pokret zbližavanja, udruživanja i organiziranog djelovanja katolika na području Hrvatske na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće. Posebno se njihovo djelovanje isticalo u polju politike. Iako su svećenici prethodno sudjelovali u politici unutar političkih opcija koje nisu isticale religiozne vrijednosti u svojoj pozadini, s vremenom je 'kompromisni stav' svećenstva zamijenjen izdvajanjem iz tih političkih opcija i stvaranjem *Hrvatskoga katoličkog seniorata (HKS)*, *ekskluzivne organizacije katoličke kleričke i laičke inteligencije 1912*. (Matijević, 2001: 141-143). Iako je Pokret bio orijentiran protiv političkog strančarenja, tako je započelo samostalno političko djelovanje ovoga Pokreta koje je kulminiralo osnivanjem Hrvatske pučke stranke.

(...) te tako stvoriti podijeljene ljude koji će polako odbaciti vjeru (Žužić, 2006: 98). Biskup zbilja točno uočava tendenciju nacije (nacionalne države) da preuzme ulogu glavnog autoriteta u društvu, pa mladima u svojim tekstovima daje jasno određen pravac djelovanja kako bi izbjegli opasnosti svojega doba. Ovaj pomalo idealističan stav, koji više proizlazi iz religije, nego neke političke opcije bit će vidljiv i u nastavku Mahnićeva djelovanja.

Isprva je rad Hrvatskog katoličkog pokreta bio sadržan u tekstovima teoretske prirode, poput onih koje je pisao i sam A. Mahnić, no Pokret je ipak skrenuo k aktivnom političkom sudjelovanju, prvo kroz pridobivanje javnosti, a potom je osnovana i stranka Pokreta (Matijević², 2001: 146). Biskup Mahnić je isprva pozdravio osnivanje stranke koja njeguje ista načela, međutim ostao je čvrsto pri zalaganju da u njoj sudjeluju laici u čemu je imao potporu i drugih katoličkih listova u Hrvatskoj (Krišto, 1994: 241).

Hrvatska straža bila je patriotski orijentiran časopis te je promovirala hrvatstvo, ali ne i nacionalni šovinizam. Time biskupa Mahnića možemo svrstati ne samo u zagovornike i zaštitnike staroslavenske tradicije, nego i zaštitnike njezina nastavka kroz hrvatski jezik i kulturu. Dapače, orijentacija Pokreta bila je dijelom jugoslavenska, počivala je na ideji bratstva sličnih naroda, kakvim je A. Mahnić vidio Jugoslavene, koji bi u jednoj državi mogli prosperirati. Ova je ideja naravno podrazumijevala poštivanje katoličkih vrijednosti i toleranciju. Frakcija koja se unutar pokreta odredila za političku aktivnost bila je prohrvatske¹⁶ orijentacije (Bogović, 2006: 77).

Bez obzira na to što Pokret nije krenuo putem svojeg utemeljitelja i idejnog začetnika, biskup Mahnić je na stranicama *Hrvatske straže* i *Luči* nastavio svojim zacrtanim kursom te se nije orijentirao samo na političku, nego i kulturnu scenu. Od kulturnih institucija, često je na udaru *Hrvatske straže* bila Matica hrvatska. Kao nekada *Rimski katolik*, *Hrvatska straža* polazila je s čvrsto utvrđene svjetonazorske pozicije s kojom se književnost onoga vremena nije slagala. Iako sama Matica nikada nije zagovarala avangardna obilježja u književnosti, članovi klerici potom su se javno opredijelili protiv ostvarenja koja zastupaju nemoral i koja se protive konzervativnim vrijednostima, stoga je jedan dio književnika istupio iz Matice hrvatske (Krišto, 1994: 225).

Stvarni utjecaj Hrvatskog katoličkog pokreta možda nije bio onakav kakvim ga je A. Mahnić zamišljao, štoviše iz današnje perspektive ne mogu se ocrtati njegove jasne posljedice.

¹⁶ Unutar pokreta javila se opcija, kojoj se priklanjao i biskup Mahnić, koja je smatrala kako Hrvati zajedno s ostalim južnoslavenskim narodima trebaju uspostaviti jedinstvo kako bi u suživotu i toleranciji prosperirali, dok je druga frakcija u pokretu smatrala kako je to moguće jedino unutar samostalne države. Premda bez ovog vida nacionalnog elitizma, i sam je biskup Mahnić bio zagovornik posebnosti Hrvata i njihova nacionalnog identiteta što je jasno pokazao zaštitom hrvatskoga jezika, kao temeljnog dijela identiteta naroda, na otoku Krku.

Ipak onovremene su reakcije na ovaj Pokret, ali i na *Hrvatsku stražu*, bile burne. Posebno su se u negativnim reakcijama isticale liberalne tiskovine, poput riječkog Novog lista (Krišto, 1994: 226) i ostalih glasila *hrvatske liberalno orijentirane inteligencije koja su oštro kritizirala časopis* (Matijević, 2001: 143). Uloga *Hrvatske straže* i *Luči* donekle je bila sukladna edukativnoj ulozi *Pučkog prijatelja*. *Hrvatska straža* je trebala poticati odgoj, usvajanje katoličkih vrijednosti, koje bi posljedično učvrstile svoj položaj u političkom i društvenom životu bez obzira na turbulentne političke i ideološke promjene. Iako sam A. Mahnić nije osnovao *Luč*, bio je njezin aktivni suradnik te je kroz njezine stupce pokušao mlade uputiti na vrijednosti koje je zastupao. Da su univerzalne vrijednosti koje je promovirao ovaj ambiciozni biskup zaživjele, možda do nekih od tih ideoloških promjena ne bi došlo. Stoga je i ovaj časopis jedan od Mahnićevih načina da iskaže brigu za budućnost i boljitak 'maloga čovjeka', za očuvanje njegova identiteta.

VII. Posljednje godine na Krku – obrana narodnih prava

S Hrvatskim katoličkim pokretom A. Mahnić se približio političkoj sceni onovremene Hrvatske. U to turbulentno vrijeme neposredno pred Prvi svjetski rat A. Mahnić je bio angažiran oko zaštite 'narodne stvari', kako se to često naziva. Već su prethodno spomenute promjene vlasti koje su se odvile na području Hrvatske u tom periodu, a potom i mnogo kompleksnije promjene koje su zahvatile Krk tijekom i nakon Prvog svjetskog rata. U svim tim prilikama A. Mahnić je 'čuvao leđa' stanovništvu svoje biskupije, dakle Hrvatima. Njegova koncepcija patriotizma, koja je već prethodno opisana, bila je opozicija tadašnjem sve jačem nacionalizmu, temeljila se na osjećajima za domovinu o narodnu posebnost, bez šovinizma i omalovažavanja drugih, bez razvijanja slike o narodnosti kao apsolutnoj kategoriji, stoga se nije protivio multinacionalnim državama i zagovarao je miran suživot i toleranciju (Bozanić, 2013: 105). Problem je vidio i u političkim strankama, čiji su predstavnici često zaboravljali braniti narodna prava, suzbijati politički šovinizam i imperijalizam (Bozanić, 1991: 145) te su interese stranaka pretpostavljale interesima građana. Upravo na stanovnicima zemlje A. Mahnić je bazirao svoj koncept. Tako nam je poznata i njegova uputa vjernicima svoje Biskupije: *Budite pravedni jedni prema drugima, časteći u bližnjemu koje god mu drago narodnosti, sliku Božju; budite pravedni priznavajući bližnjemu sva prava, dopuštajući mu potpunu slobodu razvitka u individualnom i narodnom opstanku* (Bozanić, 2013: 106) kojom svoje vjernike poziva da pokušaju nadvladati trzavice pravednošću. Pritom nije branio samo prava Hrvata u svojoj Biskupiji, već i prava Talijana, njegova je uputa vrijedila za obje skupine. Takav postupak i ne čudi, jer njegov stav proizlazi iz katoličkih načela. Na *obranu narodnih prava* (Bozanić, 2013: 104) potakla je A. Mahnića prvenstveno opasnost iz neposredne blizine – iredentističke aspiracije Italije uključivale su i teritorij Krčke biskupije. Upravo taj termin dobro opisuje Mahnićevo djelovanje – on se zaista zalagao za obranu prava naroda, a ne nacije kako se često poistovjećuje¹⁷.

Iako je njegova uputa bila vrlo precizna i jasna, situacija u Biskupiji bila je vrlo komplicirana te je i sam A. Mahnić morao više puta stati u obranu narodnih prava. Prvi takav nasrtaj bio je vezan za pitanje nastavnoga jezika u školama. Biskup Mahnić je jezik smatrao

¹⁷ Prava nacije, za razliku od prava naroda, podrazumijevaju prava nacionalne države tj. države jednog naroda. Narodna prava širi su pojam i uključuju prava pripadnika nekog naroda bez obzira na to ima li on državu ili ne. Biskup Mahnić držao je nacionalizam, kao pretpostavljanje države vjeri i *stvaranje kulta narodnosti*, vidom *modernog poganstva* kao i *strančarenje* tj. pretpostavljanje interesa političke stranke interesima opće dobrobiti (Bozanić, 2013: 105). Pod obranom narodnih prava pretpostavljao je očuvanje svih njegovih kulturnih posebnosti, na prvome mjestu jezika.

temeljnim elementom nacionalnog identiteta, pa se za njega zauzeo isto kao i za staroslavenski jezik u liturgiji. Već je u povijesnom pregledu navedeno kako je nastavni jezik u školama učestalo bio talijanski, kako se na učitelje koji bi održavali nastavu na hrvatskom čekalo godinama. Takvu su sudbinu imali i ostali otoci Krčke biskupije. Međutim nastava vjeronauka odvijala se na hrvatskome jeziku za hrvatsku djecu. Tu se praksu pokušalo okončati te je pred svećenike postavljen zahtjev da se svoj djeci nastava vjeronauka održava na talijanskom jeziku, što je dovelo do pritužbi biskupu A. Mahniću (Bozanić, 2013: 106). On nije dozvolio svećenicima promjenu nastavnoga jezika, a svoju je pritužbu odaslao 1904. u nadležno Namjesništvo u Trstu, koje nije imalo sluha za njegove zahtjeve. Suprotstavljanje talijansko-talijanaškim strukturama u društvu bilo je u svrhu obrane jezika i sukladno njegovu osjećaju za pravdu, ali nije prošlo bez posljedica. Budući da svećenici nisu htjeli promijeniti nastavni jezik, niti im je to biskup odobrio, bili su udaljeni iz škola, a nastavu vjeronauka preuzeli su laici. A. Mahnić samostalno se požalio Austrijskoj biskupskoj konferenciji, a potom s ostalim biskupima uputio spomenicu bečkom Ministarstvu prosvjete, dok je treća spomenica upućena vjernicima spornih područja da djecu upućuju na vjeronauk svećenicima u crkve umjesto u škole (Bozanić, 2013: 106). Kako ovo nije bilo dovoljno, A. Mahnić je na temelju četiriju temeljnih prava¹⁸ pobijao optužbe protiv svojih svećenika, pa čak i zaprijetio izopćenjem laicima koji bez crkvenih ovlasti izvode nastavu vjeronauka. Prijetnja izopćenjem očito je dovela do smirenja tenzija, a naposljetku je i nadležno Ministarstvo dozvolilo materinski kao nastavni jezik za vjeronauk svojom uredbom iz 1908. godine (Bozanić, 2013: 107). Već spomenuta Mahnićeva težnja za pravednošću i međusobnom tolerancijom u ovom je pitanju očita. Naime, on nije pokušao nametnuti hrvatski kao nastavni jezik za svu, već ga očuvati samo za hrvatsku djecu. Možemo povući paralelu i sa zaštitom staroslavenskog jezika u liturgiji gdje je A. Mahnić presudio po istom principu. Time se jasno ocrtava njegova pozicija zaštitnika i hrvatskoga jezika te identiteta stanovnika svoje Biskupije.

Problem nastavnoga jezika naslijedili su drugi, puno ozbiljniji. Prvi svjetski rat bio je period velike neizvjesnosti na otocima, tako i na Krku. Nesigurnost zbog buduće teritorijalne raspodjele i mogućnosti prekrajanja granica navela je A. Mahnića da s nekolicinom istaknutih pojedinaca uputi molbu papi Benediktu XV. da iskoristi svoj utjecaj te da na mirovnoj konferenciji zastupa teritorijalno jedinstvo hrvatskih zemalja te zajedništvo s južnoslavenskim narodima, u obliku federalne jedinice unutar Austrijskog Carstva ili samostalno izvan njega

¹⁸ Temeljnim pravima Mahnić je držao: pravo Crkve da daje ovlasti za predavanje vjeronauka, pravo hrvatske djece da im nastava vjeronauka bude na razumljivom jeziku, pravo roditelja da odlučuju o odgoju svoje djece te pravo savjesti i ispovijedanja na razumljivom jeziku (Bozanić, 2013: 106).

(Božanić, 2013: 107). I ovdje je očita njegova jugoslavenska orijentacija, koja dakako nema nikakve veze s onim što pod tim pojmom podrazumijevamo danas. Tu su Spomenicu 5. veljače 1915. godine s Mahničem potpisali ljudi iz javnog života *Laginja, Spinčić, Trinajstić, Kurelić, Krek* te crkveni dostojanstvenici *otac Milošević i otac Škrivanić* koji su je osobno uručili Papi (Božanić, 2013: 107). Planirano je bilo da i drugi crkveni dostojanstvenici potpišu ovu Spomenicu, no na kraju ju je potpisao samo A. Mahnić (Matijevići, 2001: 153). Papa je obećao učiniti traženo, za slučaj da bude sudionik konferencije.

Premda se rat bližio kraju, sudbina ovih krajeva nije bila ništa manje neizvjesna, stoga je tekst Spomenice malo doraden i pročitan 17. svibnja 1917. godine u Bečkom parlamentu pod vrlo poznatim nazivom *Svibanjska deklaracija*. A. Mahnić je u tisku podržao njezine zahtjeve, kao i ostatak katolički orijentiranih stranaka. Budući da je dio teksta govorio o nepravdi *germanstva* prema Slavenima, njegovi su članci djelomice cenzurirani, a biskup Mahnić i ostali jugoslavenski orijentirani biskupi u austrijskom su tisku optuživani *za nasrtaj jugoslavenstva na katolicizam* (Božanić, 2013: 107). Očito je kako austrijske vlasti nisu računale na Mahnićevu aktivnost nakon poslanja na Krk, a njegova sklonost da se zalaže za ciljeve koji nisu pogodovali ni državnim ni crkvenim tendencijama nije olakšavala situaciju. Vlasti su čak planirale protjerati A. Mahnića i krčki stolni kaptol, međutim tršćanski nadbiskup spasio ga je od izgnanstva pod uvjetom da okonča s *jugoslavenskom propagandom* (Božanić, 2013: 107). A. Mahnić u svojim člancima nije govorio protiv države, o čemu svjedoči i njegov citat da *ništa nije u interesu Monarhije poželjnije od osnivanja jugoslavenske države, kako je zamišljena svibanjskim programom* (Matijevići, 2001: 155). To, već spomenuto jugoslavenstvo, zapravo je samo priznanje jednakih prava slavenskih naroda s ostalim narodima Europe, tj. poštivanje njihovih kulturnih i jezičnih posebnosti. Kako Austro-Ugarska Monarhija nije potrajala činilo se da je A. Mahnić izbjegao opasnosti, no pokazalo se upravo suprotnim.

Stvaranje Države SHS dovelo je do promjene vlasti na Krku, ali izazvalo je i već spomenutu talijansku okupaciju, koja je započela 1919. godine te sa sobom donijela nova iskušenja za A. Mahnića. Snažno propagandno djelovanje lokalnih talijanaša i Talijana potpomognutih talijanskim vojnim snagama bilo je usmjereno protiv Hrvata na otoku, ali i njihova južnoslavenski orijentiranoga biskupa, svima poznatog po borbi za poštivanje prava hrvatskog stanovništva Krka. Stoga je zgrada Biskupskoga dvora učestalo bila išarana protalijanskim natpisima te natpisima protiv biskupa Mahnića (Božanić, 2013: 107). Bez obzira na to, on je primao predstavnike vlasti, a svojim svećenicima je dozvoljavao misiti i propovijedati na talijanskom jeziku za potrebe talijanskih vojnika. Međutim nije udovoljavao

svemu što su okupacijske vlasti od njega tražile, stoga su slijedili sve žešći i eksplicitniji napadi na njega i svećenike. *Nijesmo u Italiji* bio je njegov odgovor na zahtjev da se održi misa za kralja Viktora Emanuela III. (Matijević, 2001: 158). Tako su mnogi svećenici prognani na Sardiniju zbog sukoba s vlastima, a isto je zadesilo i stanovnike ne samo na Krku, nego ina ostalim otocima Krčke biskupije, kako je već opisano u povijesnome pregledu.

Represija s kojom se svakodnevno suočavao navela je A. Mahnića da sastavi i pošalje 31. prosinca 1918. godine Memorandum mirovnoj konferenciji u Parizu kojim apelira na pravedno uređenje među nacionalnim skupinama na otoku te se u njemu posebno zauzima za *Jugoslavene ... da jednom započnu živjeti životom dostojnim naroda koji je kroz vjekove lio krv za kršćansku kulturu i za slobodu Europe* (Bozanić, 2013: 108). Kao glavne probleme talijanskih snaga izdvaja *slavenski liturgični jezik i hrvatsko narodno svećenstvo*, premda taj *staroslavenski ili glagoljski jezik* ima tisućljetnu tradiciju u Krčkoj biskupiji, koja je svoje stanje s jezikom liturgije razriješila s Vatikanom 1901. godine (Strčić, 1970: 85), navodi biskup. Iako je ova spomenica vrlo opširna i navodi konkretne primjere nasrtaja na vjerska prava otočana svoje biskupije te odvođenje svećenika koji su pružili otpor u nepoznate zatvore (Strčić, 1970: 84-90) ona nije imala većeg odjeka. I ovaj nam primjer potvrđuje da, iako se u principu zalaže za jugoslavensku ideju, pod njom zapravo podrazumijeva afirmaciju i očuvanje identiteta hrvatskih stanovnika otoka.

Suradnja s okupacijskim vlastima na Krku bila je vrlo nezgodna pa se A. Mahnić često pokušavao odupirati talijanskim aspiracijama. Tako u građi koju donosi Strčić nalazimo korespondenciju s talijanskim upraviteljem, viceadmiralom Umberta Cagnijem. On od biskupa traži da njegovom izaslaniku na Krku preda popis župa u kojim se bogoslužje treba vršiti na staroslavenskom jeziku *kako bi se izbjegli nesporazumi*, da na mjesto lošinjskog župnika, inače člana Staroslavenske akademije, Kvirina Bonefačića imenuje drugog svećenika talijanske nacionalnosti, za stanovnike tog 'najtalijanskijeg' grada¹⁹, te ga informira kako će se na blagdane mise održavati na latinskom jeziku (Strčić, 1970: 79-81). Premda se u pismu formalno poštuje Mahnićeve biskupska pozicija i oslovljava ga se s dužnom pristojnošću, odluke koje se A. Mahniću naprosto nameću očito su uplitanje u poslove crkvene jurisdikcije. Stoga biskup 3. siječnja 1919. odgovara viceadmiralu te odbija tvrdnje o provokacijama svojih svećenika, a na zahtjev da preda popis župa s pravom glagoljanja ispričava se činjenicom kako ne vidi razloga tome, osim nadzora nad njegovim biskupskim postupcima, na što okupacijska vlast, za razliku od Svete Stolice, nema pravo te ostavlja viceadmiralu

¹⁹ U svome pismu Cagni naziva Mali Lošinj *quella Italianissima Città* (Strčić, 1970: 80); prijevod T.G.

moćnost da se kod nje požali i zatraži posebnog izaslanika koji će nadgledati njegov biskupski rad (Strčić, 1970: 95-96). Jednako se smjelo A. Mahnić osvrće i na pitanje župnika Bonefačića, koji je biskupu dao svoju ostavku, skrećući pozornost viceadmiralu kako je on naprosto nije primio jer njime nije bio nezadovoljan (Strčić, 1970: 96). Razočaran odgovorom, Cagni ponovno piše biskupu svega nekoliko dana nakon, 8. siječnja, te 'podsjeća' kako je upravo on predstavnik legitimne vlasti na otoku, vlasti koja je zamijenila austrougarsku te pritom izražava želju da netrpeljivost među Hrvatima i Talijanima, koju je poticala austrougarska vlast, postane prošlost (Strčić, 1970: 107-108). Pomalo licemjerno pozivanje na suradnju, pod kojom se podrazumijeva subordinacija, nije dirnulo A. Mahnića te je ostao pri svojem stajalištu. O istom su problemu pisale i novine, ističući Mahnićovo *energično odbijanje* talijanskih zahtjeva te talijanske prijetnje da će *morati ostaviti biskupiju* ne udovolji li im (Strčić, 1970: 118). Građa svjedoči i o drugim nasrtajima na biskupa Mahnića i njegovu jurisdikciju, koje je odbijao vrlo *neustrašivo* tvrdeći da (vojna) *sila nije pravo* (Strčić, 1970: 135). Budući da nije dobio 'odobrenje' da ode na skup hrvatskog svećenstva u Zagreb, točnije da se s njega vrati na Krk, biskup A. Mahnić bio je praktički zatočen na otoku (Matijevići, 2001: 159). Sukob s talijanskom okupacijskom vlašću produbio se kad biskup nije ispunio očekivanu posjetu viceadmiralu za njegova posjeta Krku (Matijevići, 2001: 162).

Ovakve su vrlo smjele akcije još više kompromitirale A. Mahnića u očima talijanskih okupacijskih vlasti. Njegovi su postupci bili pravedni, nije dozvoljavao uplitanje u crkvene poslove, dok se sam nije uplitao u poslove javne uprave koji su bili legitimni. Nažalost, njegovo je zdravlje platilo političku neizvjesnost i međunacionalne tenzije. Stoga jedan dio povijesne građe izvještava upravo o Mahnićevim zdravstvenim teškoćama. Liječnik Vlada Stanek u svojem nalazu, koji je kasnije dostavljen civilnim vlastima, kaže kako kod biskupa primjećuje znakove *psihičke depresije uz nesanicu uslijed učestale uznemirenosti*²⁰ te navodi kako stanje pogoršava dob od gotovo sedamdeset godina (Strčić, 1970: 160). Smatrali su da će ovo liječničko uvjerenje i preporuka *apsolutnog mirovanja* biti dovoljni da se malo olakša biskupov položaj na Krku (Matijevići, 2001: 163). Međutim, namjesnik Tür je zatražio da komisija liječnika potvrdi dijagnozu, a nakon detaljnog pregleda došlo je do neslaganja po pitanju putovanja. Dok je Stanek tvrdio da A. Mahnić ne može putovati, jedan od preostala dva liječnika tvrdio je da može (Matijevići, 2001: 163). Naime, okupacijskim vlastima bilo je od velikog interesa imati potvrdu kako nema zapreka njegovu putovanju tj. odstranjivanju s

²⁰ U originalu: *...depressione psichica accompagnata da insonnia e tavolo da forte agitazione nervosa...* (Strčić, 1970: 160); prijevod T.G.

otoka. Činjenica o deportaciji postala je neizbježna, stoga je biskup odabrao da ga se preveze na hrvatsko kopno – u Kraljevicu – kako bi izbjegao potpasti u ruke arditima u Rijeci (Matijević, 2001: 163). Iako je nominalno imao izbor mjesta gdje će biti odveden, namjesnik Tür je odlučio kako biskup može prijeći na hrvatski teritorij, ali u Senj (Matijević, 2001: 163). Pripreme za to izvršene su, međutim 3. travnja 1919. godine, talijanska torpiljarka Espero, koja je A. Mahnića trebala odvesti zajedno sa svojim liječnikom i fra. Ignacom Radićem u Senj, u blizini Stare Baške dobila je zapovijed da biskupa odvede u Anconu (Matijević, 2001: 163). Njegovoj je pratnji dozvoljen povratak na Krk, gdje se neko vrijeme nije znalo kamo je A. Mahnić odveden i gdje se nalazi. O bojazni za njegovo zdravlje svjedoči dosta povijesne građe i novinskih članaka, većinom se spekulira o tome gdje se nalazi, posebice jer je odveden uz vojnu asistenciju, potom odvojen od pratnje i odveden u nepoznatom smjeru (Strčić, 1970: 163, 164, 165, 170, 172, 173, 174). Izvještava se i o zauzimanju zagrebačkog nadbiskupa, dr. Ante Bauera, u diplomatskim intervencijama da se A. Mahnića oslobodi te vijestima iz talijanskih novina o njegovu tobožnjem putu u Rim pri kojem su mu talijanske vojne snage izašle u susret. U cijelu je priču uključeno i diplomatsko predstavništvo Kraljevine SHS u Rimu, gdje je poslanik Antonijević saznao kako je biskupu Mahniću naređeno da napusti otok, te je pritom odlučio otići u Senj, no *odveden je u Italiju i smješten u blizini Frascatija* da pod utjecajem Svete Stolice promijeni mišljenje u vezi s glagoljicom i staroslavenskim bogoslužjem (Strčić, 1970: 174). Kasnije je utvrđeno kako su Talijani biskupa prevezli u Anconu, te smjestili u samostan Frascati, gdje je proveo jedanaest mjeseci u zatočeništvu što je dodatno narušilo njegovo zdravlje (Bozanić, 2013: 109). Ondje je A. Mahnić stekao nadimak *biskup koji stalno moli* jer je svoje zatočeništvo provodio u molitvi (Matijević, 2001: 165). U zatočeništvu biskupa su posjetili neki od hrvatskih svećenika koji su pokušali pronaći način da se od Svete Stolice izmoli dopuštenje o njegovu povratku (Matijević, 2001: 165-168).

Čitavim nizom diplomatskih igara, koje su trajale čak do ožujka 1920. godine, pokušalo se A. Mahnića udaljiti iz Krčke biskupije, tj. ne dozvoliti mu povratak na Krk, ili ga samo zastrašiti kako se po eventualnom povratku više ne bi suprotstavljao talijanskim okupacijskim vlastima. Vjerojatno je tolika medijska zastupljenost njegova slučaja počela štetiti talijanskim interesima, stoga je 11. veljače 1920. talijanska vlada dozvolila A. Mahniću da se vrati na Krk (Matijević, 2001: 169).

Točno mjesec dana nakon, 11. ožujka 1920., biskup Mahnić se vratio na Krk, vidno bolestan zbog čega je već 1. srpnja iste godine otputovao za Zagreb, a potom za Varaždinske Toplice kako bi se oporavio (Matijević, 2001: 169). U gostima kod zagrebačkog nadbiskupa,

A. Mahnić je dočekaao svoje posljednje dane te ondje preminuo od karcinoma 14. prosinca 1920. godine (Matijevići, 2001: 170). Pokopan je u Zagrebu, isprva na Mirogoju, potom na Ksaveru. Njegovi su posmrtni ostaci nakon dugog čekanja, angažmana Krčke biskupije i lokalne zajednice preneseni u Krčku katedralu 23. studenog 2002. godine.

Zalaganje biskupa Mahnića za očuvanje staroslavenskog liturgijskog jezika na oltarima, hrvatskoga jezika u školama i hrvatskih stanovnika na otoku Krku i drugim otocima Krčke biskupije samo su neki od postupaka za koje je bio spreman žrtvovati i zdravlje. Svi se oni mogu svesti pod nekoliko zajedničkih nazivnika, poput već spomenute pravednosti i tolerancije, ali njihov je uzrok prvenstveno Mahnićeve koncepcija narodne posebnosti i nacionalnog identiteta koja je obuhvaćala sve te elemente. U njegovim je očima jednako važno i vrijedno očuvati staroslavenski jezik i glagoljicu u crkvama, znanstveno izučavati taj kulturnopovijesni fenomen, zaštititi malog čovjeka od ekonomske propasti, učvrstiti njegovu vjeru putem tiska i omogućiti mu da se služi vlastitim, razumljivim jezikom u crkvi i izvan nje.

VIII. Reakcije na Mahnićovo djelovanje nekad i sad

Zbog svoje aktivnosti na mnogim poljima ljudske djelatnosti A. Mahnić nikako nije mogao ostati neopažen. K tome, on to zasigurno nije htio. Svojim je djelovanjem želio ostaviti trag na sredinama u kojima se nalazio, pobuditi svijest o problemima koji su ga zaokupljali. Pritom je uvijek mislio na 'svakodneвне ljude' i njihov prosperitet.

Još u njegovo vrijeme mnogi su ga cijenili, mnogi su prepoznali njegov rad. Isprva je bio vrlo cijenjen u Sloveniji, a njegova je kritika u *Rimskom katoliku* zasigurno je imala svoju težinu. Odluka da ga se učini krčkim biskupom također je svojevrsna reakcija na njegov utjecaj u društvu. Ovaj pokušaj njegove marginalizacije izazvao je bojazan da će sposobni A. Mahnić biti onaj koji će dokinuti staroslavensko bogoslužje na otoku. On to nije učinio te je po svom principu pravičnosti postao jednim od najvećih zaštitnika staroslavenskoga jezika i bogoslužja. Utvrđivanjem pozicije staroslavenskog liturgijskog jezika te njegovim izučavanjem kroz Staroslavensku akademiju pomogao je očuvanju onoga što danas imamo i cijenimo kao kulturnopovijesnu i filološku baštinu. U svom trudu da se približi stanovnicima Krčke biskupije, svojim kulturnim, socijalnim i političkim djelovanjem, A. Mahnić je od stranca postao jedan od njih. Lik crkvenog dostojanstvenika koji je izdignut od svakodnevnih problema ljudi nije mu odgovarao. Kroz njegove je poteze lako uočljiva želja da se suživi sa svojim vjernicima. Ta je Mahnićeva težnja vidljiva u zaštiti staroslavenskoga bogoslužja, otočanima tako važne životne sastavnice, a potom i zaštiti hrvatskoga jezika te hrvatske nacionalne posebnosti na Krku. Osim toga, A. Mahnić je svoj status zaslužio angažmanom oko poboljšanja položaja krčkih seljaka u vremenu koje im nimalo nije bilo naklonjeno. Na nešto širem području svoj je ugled biskup Mahnić stekao kroz medijsko djelovanje te je pitom njegova riječ uzdrmala mnoge, ne samo pojedince već i elitne institucije. Posebno je pokušavao prodrijeti do mladih, na njihov je angažman za bolje sutra računao više nego na političko strančarenje. A. Mahnić je u obrani narodne stvari i opozicijom talijanskim okupacijskim vlastima stekao simpatije mnogih Hrvata na otocima Krčke biskupije čiji su narodni interesi bili ugroženi. Ovaj je biskup svojim trudom i angažmanom zasigurno zaslužio ljubav i poštovanje ljudi svoga vremena.

A. Mahnić je u svom djelovanju izazvao i mnoge snažno negativne reakcije. Njegove su riječi neka bile radikalne, nekad nisu slijedile 'tok vremena', pozivale su na plivanje uzvodno što je mnogima bilo teško shvatljivo i neprihvatljivo. Stoga su i crkvene i svjetovne vlasti bile sklone okrenuti mu leđa, preispitivati njegove postupke. Zalaganje za

staroslavensko bogoslužje uzbunilo je mnoge, od lokalnih talijanaša i Talijana, ostalih biskupa, svjetovnih vlasti, sve do same Svete Stolice. O odlukama Krčke sinode govorilo se prije nego su uopće donesene, a popis glagoljaških i latinaških župa, sastavljen za nju, ostao je aktualan sve do Mahnićevih posljednjih godina. Liberalne tiskovine njegova vremena i intelektualci u njihovoj pozadini nikako nisu odobravali njegova stajališta. U periodu koji je tako snažno zagovarao prosperitet, novo i aktualno, koji je sve svoje nade položio u znanost i tehnologiju, jedan biskup koji je zagovarao tisućljetnu tradiciju i konzervativne vrijednosti zasigurno je djelovao kao anakronizam. Najveća su Mahnićeva opozicija bile talijansko-talijanaške strukture. Nakon što su uvidjeli kako neće služiti njihovim interesima, učinili su sve da ga odstrane sa svojeg puta, dok je on istovremeno činio sve da svoj puk i svećenike zaštiti od njih. Njegove su metode možda bile neprilagođene metodama oponenta, ali bile su jedine koje si je čovjek njegova integriteta mogao dozvoliti.

Čini se dakle sasvim normalnim da je ovaj biskup (p)ostao važna ličnost iz povijesti otoka Krka, nezaobilazan u povijesti Krčke biskupije i njezine tradicije glagoljanja. Mahnićevo ime stoga nosi ulica koja u gradu Krku vodi do biskupskoga dvora i katedrale. Do danas očuvana se slika Mahnića kao zagovornika malih ljudi, pomoćnika nezaštićenih. O tom svjedoče mnogi religijski materijali koji nose njegov lik i ime. Biskupija je čak odredila Dan(e) biskupa A. Mahnića u listopadu, a prvi se njegov dan održao 2013. godine. Krčka je biskupija pokrenula i list *Mahnićevo slovo*, u kojem se, osim najvažnijih podataka o A. Mahniću, mogu naći i aktualni podaci vezani za postupak njegova proglašenja blaženikom. Mahnićeva sklonost mladima, polaganje nada u njihov odgoj i obrazovanje, i danas su poznati na Krku. Tako krčka OŠ Fran Krsto Frankopan organizira popularne ljetne poduke glagoljice za osnovnoškolce pod nazivom Mala staroslavenska akademija „Dr. Antun Mahnić“. Također se organiziraju hodočašća djece i mladih A. Mahniću. O svim se događanjima njemu u čast redovito obavještava na mrežnim stranicama Krčke biskupije i OŠ Fran Krsto Frankopan²¹.

U staroslavenskom liturgijskom i hrvatskom jeziku biskup je vidio temelje nacionalnog identiteta, koji su se dugo odupirali romanizaciji, zbog multietničnosti sredine, te stao u njihovu obranu kad su te tendencije poprimile agresivne oblike talijanizacije i iredentizma na području njegove Krčke biskupije. Njegova Krčka biskupija taj mu je trud vratila mnogim ukazanim častima i primanjem u okrilje svoje Katedrale svetog Kvirina.

²¹ Dani Sluge Božjega biskupa Antuna Mahnića, na Biskupije Krk: <http://biskupijakrk.hr/?p=2317>; Mala staroslavenska akademija „Dr. Antun Mahnić“ na OŠ Fran Krsto Frankopan: <http://osnovnaskolakrk.hr/mala-staroslavenska-akademija-dr-antun-mahnic/>; preuzeto 13. srpnja 2015

IX. Zaključak

Položaj staroslavenskog bogoslužja na Krku, bez obzira na njegovu raširenost, neposredno prije Mahnićeve dolaska bio je ugrožen iz više razloga. Najveći neprijatelj glagoljanja zasigurno su bile pretenzije da se ovaj prostor ubroji u talijanske zemlje, a takve težnje, poticanje odozgo i odozdo, podrazumijevale su i uvođenje latinskoga jezika na krčke oltare. Te su pretenzije bile još opasnije u doba političke nestabilnosti i ratnih vremena zbog mogućnosti prekrajanja granica. Međutim, dok su izvanjski neprijatelji glagoljanja u Krčkoj biskupiji izazivali kod stanovnika vrlo burne reakcije, glagoljanju je priprijetio puno tiši i opasniji neprijatelj – neznanje. Nepoznavanje staroslavenskoga jezika kod mlađih svećenika, neprohodnost glagoljice, a najviše od svega nedostatak svijesti da se radi o nečem vrijednom i važnom, fenomenu koji treba sačuvati i njegovati razlozi su koji uopće nisu izazivali reakcije, pa stoga i razlozi koji su mogli dokinuti praksu služenja mise na staroslavenskom jeziku i zaboravom prikriti ovaj običaj za buduće generacije. Nedostatak adekvatnih liturgijskih knjiga doveo je do pojave šćaveta, a njegova jednostavnost i jezična prohodnost popularizirali su ga u mnogim crkvama.

U takvom kontekstu na Krk dolazi A. Mahnić. Biskup čije su se presude mnogi bojali, zapravo se pokazao onim koji je pomno uočio sve opasnosti koje prijete staroslavenskom bogoslužju – i vanjske i unutrašnje – te se s njima odlučio hrabro razračunati. Njegova sklonost pravičnosti navela je A. Mahnića da vrlo pomno prouči pitanje glagoljanja, a dokazi su ga uvjerali u legitimitet staroslavenskoga jezika na oltarima Krčke biskupije. Od tog trenutka A. Mahnić je postao pravim štitom ovog kulturnog i povijesnojezičnog fenomena. No on se nije zadovoljio ulogom štita, koji odbija udarce izvana, već se jednako posvetio brizi za učvršćivanje znanja staroslavenskoga jezika, njegovo znanstveno izučavanje i razvijanje svijesti o njegovoj važnosti.

Na tim trima elementima Mahnić je izgradio mnogo. Položaj staroslavenske liturgije ponovno je 'ozakonio' u zaključcima Prve krčke sinode, čime je dodatno istaknuta važnost glagoljanja. Svojim skromnim sredstvima, ali uz potporu mnogih svećenika iz biskupije i cijele Hrvatske, A. Mahnić je osnovao tiskaru Kuryktu te u njoj tiskao materijale na kojima će mlađi naraštaji klera učiti ovaj jezik i primjenjivati ga u svojim crkvama. Njegova Staroslavenska akademija, koja na neki način živi još i danas, postavila je temelje znanstvenog izučavanja svega vezanog uz ovaj fenomen – staroslavenskoga jezika, glagoljaškog pjevanja, glagoljičkih crkvenih knjiga i epigrafskih spomenika. Potpora na koju

je naišla Staroslavenska akademija, i kod domaćih i kod stranih entuzijasta i intelektualaca, jamčila je kvalitetu Akademijina rada.

Uz sve to, a čini se kao zbilja mnogo posla, A. Mahnić je pronašao snage i vremena baviti se i drugim problemima svoje biskupije i njezinih stanovnika. Paralelno s rješavanjem najvećeg crkvenog problema, staroslavenskog bogoslužja, A. Mahnić se bavio i olakšavanjem svakodnevnih nedaća otočana. Pronašavši ih u ekonomski nezadovoljavajućim uvjetima, A. Mahnić je krčkim seljacima odlučio ponuditi rješenje kroz edukaciju i primjenu stručnih znanja. Tome je poslužio njegov list *Pučki prijatelj* koji je ljudima donosio njima važne i primjenjive informacije te poticao seoska udruženja. Pomoći malome čovjeku pokušao je A. Mahnić i kroz časopis *Hrvatska straža*, plasirajući dobro poznate katoličke vrijednosti u političkom angažmanu. Kao idejni začetnik Hrvatskog katoličkog pokreta u Hrvatskoj, A. Mahnić je pokušao osigurati da vrijednosti koje je proklamirao, poput tolerancije, ljubavi prema bližnjem i pravедnosti, budu zaštita svakome čovjeku u svijetu koji je na njih zaboravio. Pritom je izbjegavao instant-rješenja, isticao ulogu obrazovanja i odgoja mladih kao ključ neke bolje budućnosti.

Svojim je trudom biskup Mahnić zaista pridonio očuvanju staroslavenskoga bogoslužja i afirmaciji njegova položaja. Bez djelovanja A. Mahnića, njegove Akademije i širokog kruga entuzijasta koje je okupila tradicija glagoljanja trajala bi vjerojatno koliko i prkos domaćih ljudi pred stranom prijetnjom, a potom pomalo, zbog svoje nepraktičnosti, pala u zaborav i, zajedno s mnogim drugim običajima, danas bila samo priča o nekom davnom vremenu 'kad su niki prededi pisali ona druga slova i kad su popi na mašu kantali po staro'.

Sažetak

Bishop Mahnić as the protector and promoter of the Old Church Slavic liturgy and the Croatian language on the Island of Krk

Ovaj rad bavi se biskupom Antonom Mahnićem koji je funkciju krčkoga biskupa obnašao od 1896. godine do svoje smrti 1920. godine. Njegovo se djelovanje promatra u suodnosu s europskim i lokalnim povijesnim kontekstom, a poseban se naglasak stavlja na njegovo djelovanje vezano uz glagoljicu i staroslavensko bogoslužje. Zamršeni međudržavni odnosi na prijelazu XIX. u XX. stoljeće znatno su utjecali na zbivanja u vrijeme Mahnićeva djelovanja na Krku i dali dodatan pečat njegovim biskupskim potezima, posebice pred kraj njegova boravka na otoku. Okosnica su radu Mahnićeva biskupska djelatnost vezana uz Sinodu u Krku, osnivanje tiskare Kurykte te Staroslavenske akademije i izdavanje raznih tiskovina za pučku prosvjetu u duhu katoličkih vrijednosti.

Glagoljica i staroslavensko bogoslužje imaju i svoju povijesnojezičnu te kulturološku važnost kojom se bavi ovaj rad. Budući da su glagoljica i glagoljanje do danas ostali značajan dio lokalnog, regionalnog, pa i nacionalnog identiteta, uloga u njihovom očuvanju u tako turbulentnom vremenu daje ovom biskupu dodatnu važnost.

Ključne riječi

biskup Anton Mahnić, glagoljica, *Hrvatska straža*, Krčka biskupija, otok Krk, povijest hrvatskih zemalja početkom XX. stoljeća, *Pučki Prijatelj*, staroslavensko bogoslužje, Sinoda u Krku, Staroslavenska akademija, šćavet, talijanka okupacija otoka Krka, tiskara Kurykta

X. Literatura

X.1. Knjige i članci

1. Vice Blekić, „Svjedočanstva suvremenika o Mahniću“ u Anton Bozanić, *Duhovni lik i značenje krčkoga biskupa Antuna Mahnića (1850-1920), u povodu prijenesa posmrtnih ostataka krčkog biskupa dr. Antuna Mahnića iz Zagreba u Krk*, 23. studenoga 2002. godine, Krk: Biskupija Krk, 2006.
2. Ljubo Boban, „Kršćanska demokracija u hrvatskoj stranačko-političkoj tradiciji“ u *Politička misao*, Vol.32 No.2, svibanj 1995.
3. Mile Bogović, „Hrvatsko glagoljsko tisućljeće“ u *Senjski zbornik*, Vol.25 No.1, ožujak 1998.
4. Mile Bogović, „Aktualnost Mahnićevih akcija u organiziranju laikata i Hrvatskog katoličkog pokreta“ u Anton Bozanić, *Duhovni lik i značenje krčkoga biskupa Antuna Mahnića (1850-1920), u povodu prijenesa posmrtnih ostataka krčkog biskupa dr. Antuna Mahnića iz Zagreba u Krk*, 23. studenoga 2002. godine, Krk: Biskupija Krk, 2006.
5. Mihovil Bolonić, „O životu i radu Dragutina Antona Parčića u povodu 70 obljetnice njegove smrti“ u *Bogoslovska smotra*, Vol.42 No.4, veljača 1973.
6. Mihovil Bolonić, Ivan Žic - Rokov, *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1977.
7. Mihovil Bolonić, *Otok Krk : kolijevka glagoljice*, Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1980.
8. Mihovil Bolonić, „Tiskane glagoljske knjige krčkih glagoljaša“ u *Croatica Christiana Periodica*, Vol.5 No.5, lipanj 1980.
9. Antun Bozanić, *Biskup Mahnić: pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Zagreb-Krk: Kršćanska sadašnjost, 1991.
10. Anton Bozanić, „Staroslavenska akademija na Krku u programima biskupa Antuna Mahnića“ u Marija-Ana Duerrigl, Milan Mihaljević, Franjo Velčić, *Glagoljica i hrvatski glagolizam: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta*

(Zagreb-Krk, 2.-6. listopada 2002.) Zagreb: Staroslavenski institut; Krk: Krčka biskupija, 2004.

11. Anton Bozanić, „Mahnićev duhovni i pastoralni odgoj klera“ u Anton Bozanić, *Duhovni lik i značenje krčkog biskupa Antuna Mahnića (1850-1920), u povodu prijena posmrtnih ostataka krčkog biskupa dr. Antuna Mahnića iz Zagreba u Krk*, 23. studenoga 2002. godine, Krk: Biskupija Krk, 2006.
12. Anton Bozanić, „Biskup Anton Mahnić i Hrvatski katolički pokret – Inicijative i ostvarenja u javnom životu“ u *Riječki teološki časopis (RTČ)*, Vol.36 No.2, siječanj 2011.
13. Anton Bozanić, *Biskup Antun Mahnić: čovjek nepokolebljive vjere, jasnih vizija i smjelih djela*, Zagreb-Krk: Kršćanska sadašnjost, 2013.
14. Anton Bozanić, Petar Strčić, *Mahnić i njegova Staroslavenska akademija : u povodu prijena posmrtnih ostataka krčkog biskupa dr. Antuna Mahnića iz Zagreba u Krk*, 23. studenoga 2002. godine, Krk: Poglavarstvo Grada Krka, Povijesno društvo otoka Krka, Naklada Vitagraf Rijeka, 2002.
15. Tvrtko Božić, „Krčke kreditne zadruge i gospodarski list Pučki prijatelj u prvom desetljeću 20. stoljeća“ u *Časopis za suvremenu povijest*, Vol.37 No.1, srpanj 2005.
16. Aleksandra Golubović, Maja Polić, „Duhovni lik i značenje krčkog biskupa Antuna Mahnića (1850-1920)“ u *Problemi sjevernog Jadrana*, No.9, prosinac 2009.
17. Ivan Grah, „Crkveno-pravno uređenje Istre i suživot plurietničkih vjernika od XVI. do XIX. stoljeća“ u *Riječki teološki časopis (RTČ)*, Vol.32 No.2, siječanj 2009.
18. Eduard Hercigonja, *Tisućljeće hrvatskog glagoljaštva*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.
19. E. J. Hobsbawm, *Age of Empire (1857- 1914)*, New York: Vintage books, 1989.
20. E. J. Hobsbawm, *Doba ekstrema: Istorija Kratkog dvadesetog veka 1914-1991*, Beograd: Dereta, 2002.
21. Sanja Holjevac, „Missal hrvatski Jurja Manzina u kontekstu nastanka šćavetanskih misala“ u Stjepan Damjanović ur., *Drugi Hercigonjin zbornik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2005.
22. Jure Krišto, *Prešućena povijest. Katolička Crkva u Hrvatskoj politici 1850.-1918.*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.
23. Ina I. Leščilovskaja, „Austroslavizam i jugoslavizam u hrvatskoj nacionalnoj politici 1848. godine“ u *Radovi III*, Sveučilište u Zagrebu i Institut za hrvatsku povijest: Zagreb, 1973.

24. Zlatko Matijević¹, „Biskup Mahnić i talijanska okupacija otoka Krka (1918.– 1920.). U povodu 150. obljetnice Mahnićeva rođenja i 80. godišnjice njegove smrti“ u *Croatica Christiana Periodica*, Vol.25 No.47, lipanj 2001.
25. Zlatko Matijević², „Politička orijentacija Hrvatskoga katoličkog pokreta u posljednjim godinama postojanja Austro-Ugarske Monarhije i prvim danima stvaranja Kraljevstva SHS (1903.-1918.)“ u *Društvena istraživanja*, Vol.10 No.1-2, travanj 2001.
26. Bruno Milić, „Urbani razvoj gradova na tlu Hrvatske – 19. stoljeće“ u *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, Vol.14 No.2(32), prosinac 2006.
27. Ivan Milovčić, „Briga biskupa Mahnića za liturgiju prema aktima Prve krčke sinode“ u Anton Bozanić, *Duhovni lik i značenje krčkoga biskupa Antuna Mahnića (1850-1920), u povodu prijenosa posmrtnih ostataka krčkog biskupa dr. Antuna Mahnića iz Zagreba u Krk*, 23. studenoga 2002. godine, Krk: Biskupija Krk, 2006.
28. Mate Polonijo, „Prvi uzmak glagoljice u Krčkoj biskupiji“ u *Radovi Staroslavenskog instituta*, Vol.2 No.2, studeni 1955.
29. Tomáš Slavický, „Traženje zajedničkoga kulturnog identiteta na početku 20. stoljeća: Josef Vajs i pokret za obnovu glagoljaškoga pjevanja u Hrvatskoj i Češkoj“ u *Arti musices - Hrvatski muzikološki zbornik*, Vol.44 No.2, studeni 2013.
30. Ines Srdoč Konestra, „Crna umjetnost u Rijeci, Stanislav Škrbec, Riječka zvijezda Gutembergove galaksije. Tiskarstvo Rijeke i hrvatske glagoljske tiskare (Tiskara Rijeka, Rijeka, 1995.)“ u *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, Vol.7 No.2, siječanj 1996.
31. Petar Strčić, *Građa o talijanskoj okupaciji o. Krka (od kraja 1918. do polovine 1919.)*, Historijski arhivi u Rijeci i Pazinu: Rijeka, 1970.
32. Petar Strčić, „Krvoproliće a Božić u Baški 1920. godine (1920-1995)“ u *Krčki kalendar*, prosinac 1995.
33. Franjo Velčić, „Hrvatsko-slovenski vjesnik „Sanctissima Eucharistia“ (1902.-1911.) i Društvo svećenika klanjalaca“ u *Riječki teološki časopis (RTČ)*, Vol.35 No.1, kolovoz 2010.
34. Nikola Žic ur., *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1912.*, Krk: Staroslavenska akademija u Krku, 1913.
35. Darko Žubrinić, *Hrvatska glagoljica: biti pismen – biti svoj* Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda): Element, 1996.

36. Irena Žužić, „Ključne teme i naglasci u Mahnićevim poslanicama mladima“ u Anton Bozanić, *Duhovni lik i značenje krčkoga biskupa Antuna Mahnića (1850-1920), u povodu prijenesa posmrtnih ostataka krčkog biskupa dr. Antuna Mahnića iz Zagreba u Krk*, 23. studenoga 2002. godine, Krk: Biskupija Krk, 2006.

X.2. Internetski izvori

1. Mary Bellys, *19th Century Timeline* na About.com:
<http://inventors.about.com/od/timelines/a/Nineteenth.htm>; preuzeto 13. srpnja 2015
2. *Dani Sluge Božjega biskupa Antuna Mahnića*, na Biskupije Krk:
<http://biskupijakrk.hr/?p=2317>; preuzeto 13. srpnja 2015
3. *Mala staroslavenska akademija „Dr. Antun Mahnić“* na OŠ Fran Krsto Frankopan:
<http://osnovnaskolakrk.hr/mala-staroslavenska-akademija-dr-antun-mahnic/>; preuzeto 13. srpnja 2015